

BAJAI HONPOLGÁR

2011. február

XXII. évfolyam 2. (244.) szám

Ára: 250 Ft

Téli táj Szentistván határában

Fotó: Baráti György

Táncalkalmak Érsekcsanádon

Érsekcsanád az egykori Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye területén található, ma Bács-Kiskun megyéhez tartozó község, Bajától északra 8-10 km távolságra. A néprajztudomány a Kalocsai Sárköz egyik településeként tartja számon. A falu lakossága 2010. január 1-jén 2923 fő volt, akik magyar (89%), cigány (7%) és német (4%) nemzetiségűnek s öt különböző felekezethez tartozónak vallják magukat.

Kutatásaim során a falu táncokkal kapcsolatos szokásait, a táncéletet és annak változásait, valamint a helyi táncéretletet vizsgálom. Témám időbeli kerete legfőképpen az 1930-as és 1970-es évek közti időszak, ugyanis legidősebb adatközlőim, akiket lehetőségem van felkeresni, az 1920-as évek első felében születtek.

Jelen írásban a település táncalkalmait mutatjuk be az olvasóknak. Érsekcsanádon ezek a szórakozási lehetőségek áttételesen ismeretek az emberi emlékezetből származó információk által is (szülőktől, nagyszülőktől hallott szóbeli közlésekből), tehát már korábban, a 20. század első harmadában is gyakorolták ezeket a szokásokat. Így az itt bemutatott szórakozási formák a falu hagyományos táncalkalmainak tekinthetők, melyek a második világháborúig éltek és virágoztak. Fontos megjegyezni, hogy számon tartunk olyan helyi táncokat és szokásokat, melyek a falu 1933-ban megalakult gyöngyösbokrétás táncsoportjának, majd az abból kialakult hagyományörző mozgalomnak köszönhetően őrződtek meg; ilyen a karikázó, a háromugrós, valamint a szőlőörzés hagyománya.

A táncalkalmak típusait meghatározva Pesovár Ferenc az alábbiakat írja: „A táncalkalmak típusait kialakulásuk körülményei és szervezethezük alapján különböztetjük meg. A táncmulatságoknak két alapvető formáját ismerjük. Ezek közül a spontán tánckedvet szolgáló, kötetlen forma volt a gyakoribb. A másik a szervezett bál, bál, a parasztság körében újabb keletű, és lebonyolítását polgári hatások színezték. A bálók és egyéb táncmulatságok egyaránt kapcsolódhattak az év jeles napjaihoz, de különböző munkaalkalmakhoz is.”

Spontán, rögtönzött táncalkalmakról nincs emlék a faluban, azonban jellemzőek voltak a maguk kedvére való csendes nótázgatások egy-egy társas összejövetel kapcsán. Így a továbbiakban a hagyományos

táncalkalmak szervezett formáit mutatjuk be rendszerességük alapján, az emberi élet fordulóihoz kötődve, valamint a munkavégzéshez kapcsolódó felosztás szerint.

Érsekcsanádon rendszeres szórakozási alkalmat biztosítottak a vásárnapok és a jelesebb egyházi ünnepek, a karácsony, a húsvét és a pünkösöd délutáni tánca, bár előbbi elsősorban az ifjúság táncalkalma volt, míg az ünnepek másnapján tartott táncon gyakran az idősebb korosztály is megjelent (a gyermekkor, az ifjúság és a felnőttkor táncalkalmait egy soron következő írásban fogjuk bemutatni). A hétvégi szórakozási alkalom legáltalánosabb és talán legrégebbi formája a vásárnap délutáni tánc, melyet hetente váltakozva a kocsmárosok szerveztek meg a Széchenyi utcai Karajkó kocsmában és a főút mentén álló Község- vagy Nagykocsmában. A dialektusra jellemzően a táncok helyszíne a kocma, valamint melegebb időben annak az udvarán felállított lugas vagy sátor volt (a község a nyugati vagy dunai táncdialektusban helyezkedik el, azon belül a sárközi Duna menti egységben).

A vásárnap délutáni kocsmai multságok egész évben megrendezésre kerültek, mely szorosan összefügg a faluban élő vallási felekezetekkel. Érsekcsanád eredetileg református falu, a római katolikus hívek száma a reformátusokét csak az 1940-es- 50-es évek tájékára érte el, a sárközi falvakra jellemző egyházak következtében. A faluban egyhangzóan azt mondják, hogy a böjtöt „a reformátusok tarthatták vóna, ha akarták”. A nagyböjt tehát (szigorúan) csak a katolikusokra vonatkozott, ők a böjti időben csendesebben éltek, nem jártak a táncba, némi szórakozást csak a kisebb gyermekek utcai játéka nyújtott számukra a vásárnap délutánokon. Azonban a faluban már a 19. század második felében is több vallási felekezet élt, legfőképpen a nazarénusokra mondják, hogy tanaik szerint szolid életet élnek: számukra még az sem volt megengedett, hogy a multságon jelen legyenek, vagy a kocma épülete előtt hallgassák a muzsikát.

A faluban élő vallási felekezetek táncéletében további különbséget az ünnepi karikázó kapcsán találunk. Érsekcsanádon körülbelül az 1930-as évekig volt hagyománya a húsvét és pünkösöd hétfőn járt karikázóknak: a délelőtti istentiszteletet követően a református hívek együtt vonultak át a Hunyadi és a Zrínyi utca találkozásához, ahol az eladó sorban lévő leányok és a még gyermektelen fiatalasszonyok kört alkotva, akár egy óra hosszat járták a körtáncot.

Ratkó Lujza a nagyböjti karikázó tartalmi elemzése során az énekes női körtánc-

cok mögött rejlő ritualitásra próbált meg rávilágítani a szokás állandósult, évről évre visszatérő elemeinek, vagyis az adott időszak, a helyszín és a szereplők, majd magának a táncnak a vizsgálatával. Szerinte a szokás valós, rituális voltára leginkább a körforma utal: az égitestek körpályájának, a Nap és a Hold gömb alakjának megjelenése kozmikus tartalmakat hordoz. Az önmagába visszatérő forma a periodikusan ismétlődő mozgást és időt, a végtelenséget és állandóságot szimbolizálja. A körtánc rituális értelme, jelentése meghatározza a karikázó női jellegét is. Jellemzően a női nemhez kapcsolódó jelentéskör az élet ciklikussága, a születés és a halál állandó körforgása, a természet megújulása, és a tavasz legfőbb üzenete: a szerelem és a párválasztás; a női nem kiváltsága az élet megújítása és az örökös megújulás.

A helyiek nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget az ünnepi körtánc helyszínül szolgáló útkereszteződésnek, feltételezésem szerint azonban a helyszínek köze van a 19. század eleji, Ófaluból való beköltözéshez: az akkori falu körülbelül a Széchenyi utcától a Kossuth utcáig terjedt, vagyis az adott útkereszteződés körülbelül az akkori település közepén volt. 1880-as évekből térképeket vizsgálva az akkori falu szintén ekkora volt, s az adatközlők még az 1930-as évekre vonatkozóan is a Széchenyi utcát mint legelső utcát említették.

A legidősebb adatközlők, akiknek még voltak emlékeik az ünnepi leánytáncról, pontos magyarázattal nem tudtak szolgálni

a hagyomány eredetét illetően, ám fontosnak tartom felhívni a figyelmet az általuk mondottakra. A faluban „a rossz nyelvek azt beszélték”, hogy így mutogatták magukat az új ünneplő ruhájukban, vagyis a fiatalok által a család így szemléltette gazdasági helyzetét; tudniillik minden jelesebb egyházi ünnepre új ruhát kellett készíttetni, a rossz nyelvek alatt pedig a reformátusoktól különböző felekezethez tartozókat kell érteni, akik valamivel szegényebbek is voltak a kálvinista óslakosoknál. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy Érsekcsanádon 1880 és 1930 között volt tapasztalható az egyházak szokása, és éppen a gazdagabb, református lakosság körében volt „divatja”. Arra is hangsúlyt kell fektetnünk, hogy a reformátusok nem böjtöltek a húsvétot megelőzően, így rájuk nem vonatkozott tánctilalom sem ebben az időszakban, mégis az ünnepi karikázó kizárólag az ő táncuk volt. Mindezek alapján a vagyoni helyzet reprezentálása valóban lehetett a szokás egyik lehetséges, de nem kizárólagos magyarázata.

A húsvét és pünkösöd másnapján járt karikázó eltűnésének oka valamiféle funkcióváltás lehetett: éppen az 1930-as években volt nagy divatja a karikázónak, mint táncrendező és zenészünetet kitöltő táncnak. A második világháborúval azonban mind az énekes női körtánc ünnepi, mind a hétvégi multságban betöltött szerepe eltűnt, de a körtánc fennmaradt a Gyöngyösbokréta és a belőle kialakult hagyományörző mozgalom által.

Ünnepi karikázó kb. az 1910-es években

A fotó Érsekcsanád község önkormányzatának a tulajdona, készítője ismeretlen.

Szintén az ünnepnapokhoz kötődő társas szórakozási forma a májusfaállítás hagyománya, de csak az 1950-es évektől volt szokás a zene- vagy énekeszó mellett történő májusfaállítás, valamint annak kitáncolása. A május 1-jére virradó éjszakán a jobb cimborák kis csapatokba verődve azoknak a lányoknak vittek szalagokkal feldíszített fát a kapujába, akiknek udvarolni szerettek volna, íratlan szabályként azonban a már udvarolni járó fiatalemberektől elvárták, hogy a szeretőjük házához fát vigyen. A legények nótával jelezték jövetelük célját, amiért cserébe a háziak borral és kaláccsal vendégelték meg őket. Május utolsó éjszakáján azt a lányos házat keresték fel először, ahol utoljára állítottak fel fát: a család a kapuban várta őket, s miután táncoltak és kivették a fát, a már megtáncoltatott lánnyal együtt mentek tovább a többi lányhoz, s ez így ment addig, míg meg nem érkeztek az elsőként felköszöntött lányhoz.

A visszaemlékezések szerint az emberélet fordulói közül a lakodalom kínált leginkább lehetőséget mulatozásra, táncos szórakozásra.

Az első gyermek érkezését tartották igazán sorsfordító eseménynek egy házasságban: a falu szemében a menyecske és a fiatal férj ekkor lett valóban asszony és férfi, s az újasszonynak ekkor kellett véglegesen letennie a még gyermektelen fiatalasszonyokat megillető tekerődző fátylat, öltözéke pedig egyre szintelenebbé lett kora előre haladtával; általában egy 40-es éveik közepén járó asszony már tiszta feketébe öltözködött.

A keresztelőt csöröglőnek is nevezték az ez alkalomra készíteni szokás csörögéfánk után; mindig a vasárnap délelőtti istentiszteleten kereszteltek, a meghívottakat pedig ebédre várták. A gyermek keresztelőjét akkor tartották, mikor már az édesanya megerősödött a szülést követően. Különösen sok keresztelőt tartottak tavasszal és nyáron, mert melegebb időben az udvaron állított sátrak alatt kényelmesen meg tudták ülni az eseményt, könnyebben el tudták helyezni a vendégeket. A jelenlévők száma 40 és 100 fő közötti volt: a közeli és távolabbi rokonságon túl jelen lehetett a szüléskor segédkező bábaasszony, a komák és komaasszonyok és az egykori leány- és legénypajtások is, akikkel megmaradt a szoros kapcsolat. A csendes nótázgatások jellemzőek voltak egy-egy csöröglő alkalmával, de a kifejezetten jómódúak vagy széles családi kapcsolatokkal rendelkezők közül volt, aki tamburásokat vagy citerást fogadott.

A legények beugrásáról, azaz a legényavatásról csak a második világháború utáni néhány évből van adatunk: „az első táncosok” az idősebb legények mindegyikének bort fizetettek, majd azok a vállukra vették őket, és a zenekar tust húzott, ezáltal befogadták őket a legények sorába.

Regrutabárlól csak az 1950-es és 1960-as évekből van adatunk. Ezt a kifejezést a bevonulás napját megelőzőleg tulajdonképpen a vasárnapi bál helyett használták, abban az esetben, ha a faluból több legényt, egyszerre legalább 7-10 fiatalat soroztak be. A településen a legények katonának való bevonulásához nem kapcsolódtak társas szórakozási alkalmak.

Érsekcsanádon a visszaemlékezések szerint az 1940-es évek legvégéig szerda, olykor szombat délelőtt házasodtak. Azt a leányt, aki 16 évesen még nem volt férjhez, vagy legalább nem volt komoly udvarlója, már vénlánynak tartották. A lányokat 18 éves korukig igyekeztek férjhez adni, a legények házassági korát azonban későbbre tették, ezt leginkább a katonaság szabta meg. Volt, aki 18-20 évesen nősült: a második világháborút megelőzően még a bevonulás előtti házasságkötést szorgalmazták, míg a háborús évek után inkább a katonai szolgálat letöltését helyezték előbbre a nősüléssel szemben, így a fiúk házassági életkora 18-22 évre kitolódott.

A faluban azt mondják, hogy az akkori lakodalmak „vasárnaptól vasárnapig tartottak”, vagyis a szerdai esketést megelőző vasárnap, az előkészületekkel kezdődött (ezt a munkafolyamatot készítőnek nevezték), és az azt követő vasárnap zárult, amikor a menyecske az istentiszteleten már tekerődző fátyolban jelent meg. Az esketést háromszori templomi kihirdetés előzte meg, a negyedik vasárnapon pedig már házasként jelent meg a pár. A lakodalmat megelőző vasárnap tartottak kisebb leány- és legénybúcsúkat: a jegyespár meghívta testvéreit és közelebbi barátait egy kisebb házi mulatságra, ahol együtt nótáztak italozás közben.

Az esküvő előtti estén a menyasszonyos ház leánykövetei, végig énekelve az utat, elvitték a legényes házhoz a jegyünet, melyet a menyasszony szánt párjának esküvői viseletként. Megérkezvén a vőlegényes házhoz, az örömanyt nótával illett köszönteni a küldötteknek, majd egy rövid vendégeskedés után visszamentek a menyasszonyos ház készítőjébe.

Az esketés napján a násznép már korán reggel megjelent annál a háznál, akinek a rokonságához tartozott. Az esküvőt megelőzően a vőlegény vendégeivel együtt elment a menyasszonyos házhoz, hogy a két

násznép együtt vonuljon a templomhoz, ahol csak a legközelebbi rokonság tartózkodott bent; a násznép többi tagja a hozzájuk csatlakozó báméskodókkal az utcán csendben várakozott a szertartás alatt, ugyanis a templom előtt nem volt helye semmiféle mulatozásnak és hangoskodásnak (báméskodók, nézelődők vagy hivatalnok, tehát a meghívás nélkül jelenlévők). A házasságkötést követően a vendégsereg visszavonult a menyasszonyos házhoz, ahol a vőlegény beköszönése következett, aki eztán a saját vendégeivel visszament a szülői házhoz megülni a lakodalmi ebédet. Az ebéd után körülbelül három-négy órával a vőlegény néhány kísérőjével megjelent a menyasszonyos háznál kikérni mátkáját, s a kelengyével megrakott, feldíszített kocsiikkal, a menyasszony násznépével együtt átvonultak a vőlegényes házhoz. Itt most a menyasszony köszöntötte párja szüleit, ígéretet tett jövőbeni engedelmségéről és hogy jó leánykúként fog velük élni.

Az örömszülők délutánra várták a nézelődők megjelenését, akiket az ajtóban a vőfélyek pálinkával fogadtak, majd a zenekar két nótát csak az ő tiszteletükre muzsikált. Távozáskor az ajtóban mindenkit egy kis csomag süteménnyel indítottak útnak a háziak.

Eztán a násznép már együtt ülte meg a lakodalmi vacsorát. Az étkezést végig halk tamburazene kísérte: a zenekar még délután bőséges vacsorát kapott, hogy végig tudják muzsikálni a multság hátra lévő részét. A lakodalmat csak az éjjeli szakácsasszonyok tánca szakította meg: ekkor a konyhai feladatokat ellátó asszonyokat a vőfély bevezette, és a zenekar az általuk kért marsnótákat játszotta, ezekre csak ők táncoltak. A rövid tánc után a szakácsnék az őket követő zenészekkel körbe járták a termet, és a kezükben lévő konyhai eszközök (kanalak, nyújtófa, tepsik fazekak, fazékfedők) összeveregetésével hatalmas hangzavart csaptak. Később, úgy hajnal felé, a fáradt vendégek felélénkítése és a hangulat emelése céljából a menyasszony vőfélye bevezetett egy asszonynak beöltöztetett férfit. A beöltöztött menyecskével minden vendég „fordult párat”; volt, aki a kihelyezett tányérba dobott némi pénzt a tánc előtt, az így összegyűlt pénz a zenekart illette meg.

A lakodalom addig tartott, míg a vendégek el nem fogytak, s mikor már mindenki fáradt volt, zenész mellett, nótákkal kísérték be az újpárt, hogy azok elhálják a nászt.

Másnap délelőtt volt az úgynevezett fűrészítés, melyet tulajdonképpen az újaszszonytánc helyett tartottak: a menyecske minden vendég arcát kicsit megkente vízzel,

majd szótessel megtörölte; e rítusnak valamiféle termékenységre vonatkozó célzata lehetett, de a szokás pontos eredetére már nem tudtak magyarázatot adni a helyiek.

A lakodalom során vigadalomnak helye igazából csak a templomi szertartás után volt: a násznép sorát a zenekar zárta, a mulatni vágyók pedig mind igyekeztek eléjük betömörülni, és „ki mint érte, úgy táncolta a menettáncot”, nemegyszer még körbe is összeálltak, így araszoltak előre a vonuló tömegben. A menettáncba az utcai bábészkodók is bekapcsolódhattak, amikor egy-egy utcasarkon megálltak mulatni. A menettánc vagy lakodalmi mars hangulatát a „hujjogatók” adták meg, fokozták tovább; a faluban tánc közben nem volt szokás kis versikéket kiabálni, csujogatni, csak a lakodalmi utcai tánc közben „hujjantottak”. Kizárólagos lakodalmi használatukat bizonyítja, hogy a táncurjantások legtöbbször inkább erotikus töltetű, mint személyes vonatkozású, nemegyszer csipkelődtek velük, amikor egy-egy célzott személynek odakiáltottak (pl.: Aki kinéz két ajtó közt, vizket annak a lába közt! vagy: Itt a gödör, itt az árok, itt vénülnek meg a lányok!).

A lakodalmi menet általában rezesbandák kísérték, hogy minél nagyobb hangot adjanak az eseménynek, míg magát a lakodalmat csendesebb zene kísérte. Rezesbandát többnyire a szomszéd faluból, Sükösdről fogadtak, a lakodalmakat pedig általában dávodai, decsi vagy őcsényi (tambura)zenekarok muzsikálták. A lakodalmi mulatságra igyekeztek minél nagyobb zenekart felfogadni, hogy a násznép igényeinek eleget tudjanak tenni. Azon túl, hogy a vendégek a délutáni óráig két helyen ülték meg a lakodalmat, általában a későbbi mulatság során is két részre osztódtak. A vacsorának helyet adó, zárt térben a zenekar és a táncolni, mulatni szerető vendégek tartózkodtak, míg egy másik helyszínen, leginkább a lakodalmas ház udvarán a nótázni szerető személyek mulattak egy szál zenész kíséretében.

A lakodalmas zene stílusa a hagyományos tánczene változásaival azonosan alakult. Az 1930-as években még a hagyományos zene, a népzene dominált, a népies műcsárdásokkal és nótákkal szemben. Nótakérésre mind a mulatságban, mind az asztaloknál való nótázgatás közben volt lehetőség: a zenészek bármilyen kérésnek eleget tettek, amennyiben a zakójuk csikktartójába (öltönyzsebébe) némi pénzt tűztek. A hétvégi táncokhoz hasonlóan a lakodalmakból is a második világháborút követően szorították ki a polgári társastáncok és a modernebb zene a hagyományos tán-

cot és zenét. Az 1940-es évek második felétől már szaxofonból, klarinétból álló fúvós zenekar szolgáltatta a zenét a menettánc idején, olykor dobbal kiegészülve, magát a lakodalmat pedig már ezektől csendesebb hangszerek kísérték, mint a harmonika, a tambura, a gitár, esetleg szaxofonossal együtt is muzsikálva. A faluba nemesnádudvari, sükösdi és bajai zenészek jártak lakodalmat muzsikálni Stefánovics Péter vezetésével; ennek a lakodalmas bandának nem volt állandó felállása, ha egy napra több felkérésük volt, igyekeztek úgy összeállni, hogy mindegyik felkérésnek eleget tudjanak tenni, szükség esetén vendégzenészt hívtak maguk közé.

A munkával egybekötött társas összejövetelek közt tartjuk számon a disznótort, ahol megjelenhettek cigányasszonynak vagy kormos arcú kéményseprőnek beöltözött maszkák (alakoskodók), akik kolbászt és szalonnát kéregettek a háziaktól.

A téli időszakban legfőképp az eladó sorban lévő lányok szórakozási alkalma volt a lányos házaknál tartott varróbál, a fonyó. Dél előtt a lányok egy idősebb asszony felügyelete mellett tanultak és gyakoroltak kézimunkázni, közben énekeltek. Ebéd után kezdődött a „kocsikázás”: valamelyik lány szeretője lovas kocsival körbevitte a faluban az utat végig nótázó lányokat, néha még a szomszéd faluba is elhajtottak. Aztán a lányok haza mentek, s este elmentek a „nagy fonóba”, ahol a rokonság nőtagjai gyűltek össze hímezni, fonni; férfiak, ha mentek, egy másik helyiségben leültek kártyázni és beszélgetni.

Az őszi vasárnapi táncon és a szüreti bálon túl más szórakozási alkalmat is kínált, kifejezetten a 14-15 éves nagylányok számára. A lányok szülőérés idején kijártak a falu keleti határába szőlőt őrizni a vasárnap kivételével a hét bármely napján, legfőképpen csütörtöktől szombatig. A szőlőörzés eredeti funkciója szerint a lányokat gazdasági-nevelési céllal küldték ki 5-8 fős csoportokban a nagyobb szőlőkbe, hogy a fürtöket dézsmáló seregélyeket távol tartsák a tőkétől, valamint gondoskodjanak magukról, addig megszerzett konyhai ismereteiket kamatoztatva.

Egy-egy lánycsapat már korán reggel gyülekezett az előre megbeszélthelyen a faluban, mindenki kis kosárban hozta magával otthonról a szülők által előkészített ételt és az evőeszközöket. Dél előtt közösen készítettek ebédet, s az igazi szórakozás csak délután következett. A szőlőörzés különlegességét a „hujjogatók” szokása adta: minden lányt, akinek már volt szeretője, kihujjogattak a határba: – Jó lesz-e, Tóth Zsó-

fi Csősz Lajos? Hú-jú-jú! – Jó ám! – válaszolt is olykor a leánybanda. A délután többi részén játszottak és énekeltek, és kora este eljött értük annak a lánynak a szeretője, akinek a gunyhójában töltötték a napot; cukorkát hozott a lányoknak és segített nekik hazacipekedni. Az udvarlásra kijelölt, de a szőlőkben töltött napokon, azaz szerdán és szombaton a szőlőpásztorok leányok szeretői mind együtt érkeztek a lányokért. A falu népe az utcán állva várta a kis csapatokat, akár a lakodalmakkor; igazi látványosságnak számítottak a falun végigvonuló, éneklő leánybandák.

A Duna túlsó oldalán, a tolnai Sárközben szintén ismert volt a szokás, ám ott jóval szervezettebben zajlott, már-már intézményesített formát öltve. Ugyancsak ismerték a szerelmespárok „hujjálkolvá” való kihirdetését, de Őcsényben, Decsen sokkal nagyobb hangsúlyt fektettek a szokás szórakoztató funkciójára: a szőlőkben eltöltött 6 hét alkalmat adott a fiatalság ismerkedésére, az udvarlásra, a közös játékra és mulatozásra. Mindezzel ellentétben Bátán pedig csak egy egyszerű vasárnapi séta volt a közeli szőlőhegyen. További különbség a „túsóféliekhez” képest, hogy az érsekcsanádi lányok mindennap kora este hazasétáltak az őrzésből, ugyanis a szőlősök a faluvégen voltak, nem szőlőhegyen, több kilométer távolságra, mint a Duna másik oldalán fekvő falvak esetében. Érsekcsanádon ezért nem találkozhatunk a szőlőörzéshez kapcsolódó hálótanyával, a szőlőpásztoroknak kialakított szállást adó tanyatérrel.

A szőlőörzés szokása a gyöngyösbokrétás bemutatók által változott meg: a táncsoport 1936-ban és 1938-ban szerepelt Budapesten a Szent István-héten „Őrzik a szőlőt” című előadásukkal. Bizonyosan szerettek volna színpadra vinni valamit a település hagyományából a táncikon kívül, ezért „kiszínezték” a szokás eredeti tartalmát. Az összeállított táncelőadás megmaradt később mind szokásként, mind a későbbi táncsoportok előadásaként. A darab szerint a lányok a szőlőben várták a fiúkat, akik ellopták a bográcsot, s elrejtőztek a szőlők közt, míg a lányok észre nem vették a bogrács hiányát. A bogrács visszaadása ürügyként szolgált a szórakozásra: a leányok a bográcsért cserébe csörögefánkkal kínálták meg a fiúkat, mire az egyikük a földhöz csapta azt, „Ez a csöröge sós!” felkiáltással, s ezzel bontakozott ki a táncmulatság. Az 1950-es években már a koreográfia mintájára jártak a lányok a szőlőbe, s a szokás elsődleges funkciója a mulatság lett, háttérbe szorítva

annak nevelő célzatát. A funkcióváltás el-
lenére azonban a lányok „hujjogtatása”,
mint a szokáshoz tartozó hagyomány,
megmaradt. A szőlőőrzés hagyománya
1955- 1960 körül tűnt el teljesen a faluban.

A faluban a szüreti munkák elvégzése
után megtartott szüreti felvonulásnak és
bálnak az 1930-as évektől vannak hagyomá-
nyai. A falunak 1933-ban alakult meg a
gyöngyösbokrétás táncsoportja, így na-
gyobb kereteket öltött a multság megren-
dezése: ekkortájt jött divatba az énekelve,
zenekísérettel való vonulás és tánccal egy-
bekötött hirdetés. Menettáncként ugróst
táncoltak, az utcasarkokon pedig csárdást és
rövid gyors csárdást jártak, amibe az utcán
álló bábéskodók is bekapcsolódtak. Este a
multság abban a kocsmában folytatódott,
amelyik a vasárnapi tánc megrendezésében
soros volt. A bál a kisbíró első nótarendelé-
sével kezdődött meg; a vigasságon az 1930-
as és az 1940-es évek elején a község zene-
kara, a Bárdos tamburazenekar muzsikált.
A bálban a házások is megjelentek, sőt akár
a középkorúak is, egyedül a kisgyermek
nem mehettek a bálra. Az est „fénypontja”
a 22 órakor megrendezett szüreti korona

Szüreti bálozók a Karajkó kocsmá előtt kb. 1935-ben

A fotó Érsekcsanád község önkormányzatának a tulajdona, készítője Bártfai Ottó

elárverezése volt. A legények igyekeztek
egymásra licitálni, mert minden jelentkező
a szeretőjének szerette volna megnyerni. Az
elnyert koszorú az udvarlás szempontjából
már komoly ígéretnek számított a lány csa-
ládjának a legény részéről. Az árverést kö-
vetően az idősebb korosztály elment haza,
csak a leányok és legények maradtak, to-
vábbá a lányokat kísérő édesanyák, mint-
hogy a szüreti bálakat a vasárnapi tánc ide-
jén tartották.

Annak ellenére, hogy a faluból a második
világháború kitörésével a legtöbb hagyomá-
ny, valamint hagyományosnak tekintett
szórakozási alkalom kiveszett, szüreti
bálakat még a háborús évek alatt is tartot-
tak, igaz, kisebb jelentőségűt: a felvonulást
nem kísérte zene, és csak az ifjúság volt je-
len. A szocializmus beköszöntével viszont
már nem rendezhettek szüreti felvonulást és
multságot, a hiányzó engedélyek miatt.

Marusa Andrea

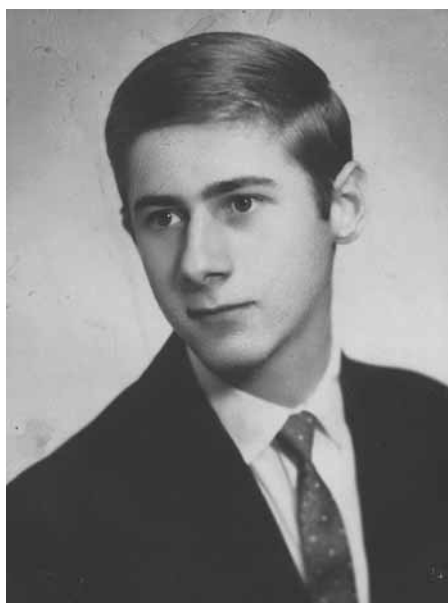
Non omnis moriar

In memoriam Schmidt Antal

II. A gimnáziumi és az egyetemi évek

„Nem hal mindenem itt, jobb felem elkerüli Charont és Acheront...”

A Schmidt család életében az 1958-as év
jelentős változást hoz. Toncsi beiratkozik a
gimnáziumba, és az első osztályt kollégiumi
lakóként kezdi. A fiúcska ebben az év-
ben veszti el nagyapját, Schmidt Józsefet.
Visszaemlékezések alapján valószínűsít-
hető, hogy édesapját új munkahelyen, a
bácsbokodi tejüzemben alkalmazzák. A
változások gyengítik a Garához való kötő-
dést, és indokolják az elköltözést. Értéke-
sítik a szerény ingatlant; Baján, a Deák Fe-
renc utcában vásárolnak házat. Az egykori
gyermekkórházzal szemben fekvő otthon
kellemes, harmonikus környezet. A
Schmidt-rezidenciát, ahonnan Toncsi má-
sodik tanévétől kezdve jár középiskolába,
az egykori osztálytárs, Tóth Gyuri sűrűn
látogatja. Közeli szomszéd, hiszen a
Bartsch Samu utcában lakik. A vizitáció-
nak különleges indoka is van. Ez a közös,
illő áhítattal végighallgatott zenei pro-
gram. Toncsi ugyanis 1959 karácsonyára jó
minőségű, hordozható lemezjátszót kapott
a Münchenben élő Müller nagyszülőktől.

Az általános iskolai tablókép, 1958

Lemezgyűjteménye is szaporodik, és a
szokásos ebéd utáni zeneórára időnként
egész baráti kör gyülekezik össze. A házi-

gazda azonban józan mértéktartással jelöli
ki a műélvezet és a munkaidő közti határt.
A gimnáziumban is eminens tanuló és a
teljesítmény csak szorgalmon alapulhat.
Az elegáns stílusú kitesszékelést Gyuri így
írja le: „Toncsi valahogy nagyon finoman
adta tudunkra, hogy a program ma eddig
tartott, mert ő – gondolom – még tanulni
akart a következő napra.”

A zene gyűjtőfogalmat némileg kibonta-
ni és értelmezni szükséges. A szó ezúttal a
dzsesszt, annak továbbfejlesztését és válto-
zatait takarja. Ez a szórakoztató műfaj ka-
rakterisztikus formában 1890 táján New
Orleansban jelenik meg. A néger zenei
alapanyagba beolvasztják az európai mu-
zsika dallamvilágát is. Az Újvilágban kifej-
lődő zenekultúrai irányzat az első világhá-
ború után meghódítja az öreg kontinenst.
Érdekes módon az Egyesült Állomokból
áradó muzsika egyaránt ébreszti fel a náci
és a kommunista rendszer ellenszenvét.
(Hitler például Afrikába, Rommelhez
számúzi egyik legtehetségesebb vadászpi-

lótáját, Marseille főhadnagyot, mert rádióján rendszeresen dzsesszt hallgat.) Bár 1959-et írunk már, a szocialista világ rádióinak zenei anyagából hiányzik ez a temperamentumos muzsika. Tóth Gyuri elmeséli, hogy a tiltott szférák zenéjét a Szabad Európa sugárzásában, illetve egy luxemburgi adó műsorában hallgatja. Az utóbbi adótorony éteri hangjait élvezzi több osztálytársa is. Talány azonban, ki az az elbűvölő orgánumú énekes, akinek neve többször is elhangzik az adásokban. Figyeljük meg, hogyan fog forró nyomot a kihagyzott hallású Gyuri: „...én egyszer csak felfedeztem egy kitűnő slágert (a címére már nem emlékszem), s valószínű az énekesnek is furcsa neve lehetett, mert csak a szpiker sokszor ismételt szavajárását jegyeztem meg, a »gud nyúz«-t. Pár nap után jeleztem a csapatnak, többek között Toncsinak is, hogy az új sztár – legalábbis szerintem – a Gud Nyúz! Úgy tűnt, hogy együtt lelkesednek velem az új sztár iránt, de Toncsinak valami gyanús lehetett, mert egy-két nap után nevetve adta tudunkra kutatásának eredményét, mely szerint, úgy általában »jó hírekről« van szó, s javasolta, hogy gondosan figyeljek az esti adásra, hátha sikerül meghallanom az énekes valódi nevét. Ezt a poént gyakran, szinte minden nosztalgizáló beszélgetésünk során elsütötte.” (Megjegyezzük, hogy az osztályban ekkor csak orosz és latin nyelvet tanultak.)

Mivel Toncsi és ifjú nemzedékének nagy hányada az élményszerzés egyik fő forrásának tartja a dzsesszt, kíséreljük meg az érdeklődés gyökerének feltárását. Kétségtelen, hogy a művészet valamelyik ága iránti fogékonyság elsősorban alkati adottság, a lelki hajlandóság azonban valamelyest irányítható és átcsatornázzható is. A Schmidt fiú generációjának 1956 dacos lázadásáról, nagyszerű győzelméről és tragikus bukásáról csak halvány emléke lehet. Serdülő ifjúsága idején azonban azt érzékeli, hogy létét kemény, megbonthatatlan látszó kőfalak zárják szűk keretbe. A szellem kibontakozásának természetes élettere csak a szabadság levegője lehet. Ezek a fiatal emberek tudatosan vagy tudattalanul az érzelmek kiáradásának szabad megnyilvánulását keresik. A megvalósítást pedig a nyugati világban lüktető ritmusú, különleges dallamvilágú muzsikájában találják meg.

A kultikus tisztelet tárgyát nem a véletlen jelöli ki. A zene az a terület, melyen az ideológiától való eretnek elhajlás nehezen fogalmazható meg ügyési vádpontként. Így természetes következmény, hogy a kapitalista világ muzsikájának stílusát követő zenekarok, énekesek avagy komponisták nem

panaszkozhatnak a hivatalos kultúrpolitika túltengő dédelgetése miatt. Azonban a hangok lenge, szelek szárnyára ültetett futamait nehéz a párthűség láncára béklyóznia. Hallgassuk meg, hogyan vall a dzsesszből kiolvasható üzenetről maga Toncsi: „Világtól elzárt életünkbe a szabadság ízet hozta el, ami akkor számunkra elérhetetlennek tűnt. Mint például az is, hogy az oroszok kivonuljanak, és hogy a két Németország még a mi életünkbe újra egyesülhet.”

Való igaz, hogy ezeket a sorokat ötvenhárom évesen írja. Gyanakodhatunk, hogy felnőttkori gondolatait vetíti vissza a múltba. Ne feledjük azonban, hogy fejlett intellektusú, koránál érettebb ifjúról van szó. Lehetséges, hogy 1960-ban még nem fogalmaz ilyen világosan, de a mondandó gondolati formája bizonyosan ott rejtőzik tudatában.

Kollégái, akik később az Alsó-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság laboratóriumában munkatársai lesznek, beszámolnak Toncsi egyéniségének személyiségformáló hatásáról. A szelíd, csendes szavú fiúnak erről a figyelemre méltó képességéről már Tóth Gyuri is ír, aki „nagy mozgásigényű” gyerek volt. A nagypapa korban tett önvallo más szerény, visszafogott. Róla tudnunk kell, hogy akkoriban alkatilag alkalmas volt arra, hogy alakítsa a Csongor és Tünde ördögfiókáinak bármelyikét. Csínytevéseinek visszhangja több ízben még a tanári szobáig is eljutott. Ezért történt, hogy osztályfőnöke kényszer-tartózkodási helyét Schmidt Toncsi mellett jelölte ki. Számoljon be az eredményről az érintett fél: „...izgágaságom, mozgáskényszerem, mérsékelt figyelemkoncentrációs készségem miatt zavartam a mindenkor mellettem ülőt, az óra menetét, ezért derék osztályfőnököm Toncsi mellé ültetett, s le is húztunk együtt vagy két évet. De kérem, ezzel vége is volt az óra alatti beszélgetésnek, pusmogásnak, mert az én padtársam hátratett kézzel ült – ahogy az általános iskolában megtanultuk (már aki) – s ha szólni akartam hozzá, szája elé emelte a kezét, és jellemző, rá, még egy pszt-hang sem hagyta el ajkát, nehogy zavarja az órát. Most, így utólag ezért is hálás vagyok neki, mert szerintem fontos szerepet játszott abba, hogy sikeresen le tudtam érettségizni.” (Tóth György a Hosszúhegyi Állami Gazdaság alkalmazásában állt, utolsó beosztása: személyzeti igazgató. A cég üdítőitalának megnevezésére kiírt pályázatra kétszázötvenhat javaslat érkezik be. A zsűri döntése alapján ő lesz a Hey-Ho gyümölcs-nektár keresztpajza.)

Toncsi gimnáziumi eredményei a legcsekélyebb mértékben sem mutatják, hogy falusi iskolából starthátránnyal indult vol-

na. Egy tehetséges osztályban egyike a négy kiemelkedő képességű tanulóknak. Bár a fiatalemberré serdülő diák intellektuális teljesítményében nincs ingadozás, a bajai évek nem mentesek családi gondoktól. Schmidt István és Müller Anna házassága nem az égből köttetett. Az elhidegülés fokozódik, az apa elhagyva a családot, 1963-ban disszidál, majd Svédországban alapít új egzisztenciát. Bár ez a történet mellékágának tűnhet, okunk van követni őt Stockholmig vezető odüsszeájában.

Schmidt Pista tejipari szakember Svédországban azonban pékséget alapít, ahol magyar ízlésnek megfelelő kenyeret, kalácsot, kiflit és zsemlet állít elő. Azt, hogy üzleti érzéke jól sugalmazott-e a vajmesternek, minősíti az eredmény. Ismerjük egy bajai barátjához 1973-ban írt levelét, melyhez mellékelte több fényképet is. Az új pályán startoló garai kisiparos termékeinek sikerét szemlélteti a mellékelte felvétel. Az élesre fókuszált személy a svéd király, XVI. Károly Gusztáv. A baloldali, elmosódott kontúrú férfi Schmidt István. A magyar amatőr pékmester abban a megtiszteltetésben részesül, hogy sütődéje kenyérével ajándékozhatja meg a svéd királlyá fogadott napóleoni marsall, Bernadotte kései leszármazottját. „...a magyar kenyér és fonott kalács a királynak is ízlett” – jegyzi meg a kíséző szövegben. Nos, e siker jól szemlélteti a jég hátán is megélő magyar-sváb üzletember vitalitását, élelmességét. E kitérőt azért szükséges megtennünk, mert Toncsiban is munkál ugyanaz az életerő, ötletesség, kitartás, szervezőkészség. Csakhogy benne a gazdasági életrealitás erényei a szellem világába szublimálódtak át. E jellemző tulajdonságot Toncsi bajai pályafutása során számtalanszor megfigyelhettük.

Emeljünk ki még egyet a levélhez mellékelte felvételekből. A csoportképen látható nyolc személy közül csak egy nem magyar származású, a jobb alsó sarokban ülő hölgy. Ő Schmidt Pista második felesége, kijevi születésű ukrán. A menyecske öltözékének minden darabja magyar népművészeti munka. A mellén átívelő széles szalag – melyet megirigyelhetne egy anyakönyvvezető – magyar trikolor. Szemléljük meg a szinte tüntető látványt, és gondolkozzunk el. Azt Szekfü Gyulától Nemeskürty Istvánig több történetíró megjegyzi, hogy a 19. századtól kezdődően a magyarság erős asszimiláló hatást gyakorol német ajkú honfitársaira. Az 1973-as, újjalagos bizonyíték mégis meglepő.

Schmidt István házasságának felbomlása kétségtelenül gyengíti a szülőföldhöz kötő szálakat. Ezenfelül életrealitása, üzleti

A hagyományápoló magyar csoport. Schmidt István a jobb szélén

A svéd király a kenyéradási szertartáson

szelleme, éber gazdasági szimata nem olyan tulajdonságok, melyek az úgynevezett „szocialista gazdaság”-ban érvényesíthetők. Nyugat lehetőségeinek keresése számára alkataból adódó kényszer. Boldogul is. Milyen áron? „Tizenhét-tizennyolc órát dolgozom naponta” – írja levelében. A szorgalmas sváb, aki egykori magyar hazájában csak állandó és veszélyes ügyeskedés útján tud családjának elfogadható életszínvonalat teremteni, biztos skandináv révbe érkezett. Itt viszont a disszidensben, akinek az északi ország szabadságot, biztonságot, jólétet adott, ellenállhatatlan erővel buzognak fel az anyaföldhöz, nemzetükhöz való ragaszkodás érzései. Sőt! Ő válik központjává, szervezőjévé egy hagyományörző kis magyar csoportnak.

Érettségi tablóképe

Térjünk vissza Toncsi barátunkhoz. Őt 1962 őszén a szegedi egyetem Ady téri aulájában találjuk. A természettudományi kar biológia-kémia szakára iratkozik be. Az ok-

tatás két alsóbb szintjén mutatott kiválóság még nem garanciája annak, hogy az univerzításon is jeleskedni fog. Valódi tudást gyümölcsöző felsőfokú tanulmányokhoz okos időgazdálkodás, belső kényszerből táplálkozó önzérlés szükséges. A tudomány-szomjnak szorgalommal kell társulnia. Az egyetemen nincs rendszeres ellenőrzés; az igazság pillanata félénként érkezik el. Toncsi állja a magas szintű próbatételt, itt is az évfolyam élvonalába tartozik. Teljesítményének bizonyítéka, hogy másodéves korában felveszik az Eötvös-kollégiumba.

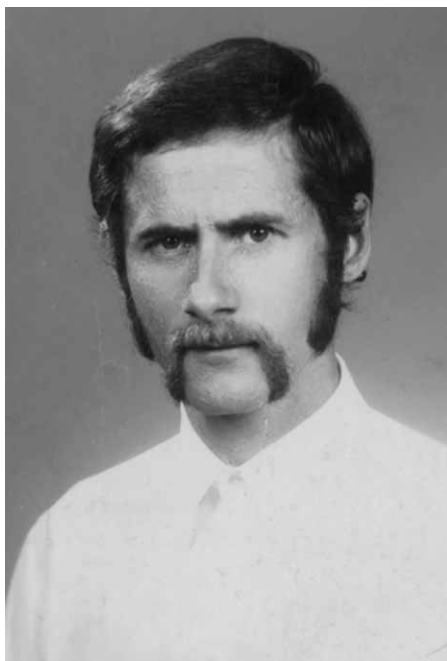
Az intézmény rangjának megítéléséhez tudnunk kell a következőket. A budapesti kollégiumot 1895-ben alapítják meg. A gondolat Eötvös Lorándtól származik. Húsz éve professzora a kísérleti fizikai tanszéknek, és tapasztalja, hogy a kiváló hallgatók szellemi befogadó képessége messze meghaladhatja az egyetem kötelező tananyagát. Az eminens hallgatók intellektuális kapacitásának teljes mértékű hasznosítása alapvető oktatási és nemzeti érdek. Ennek a gondolatnak a kiteljesedése valósul meg a száz főnek otthont adó kollégium megépítésekor. Nem csökkenti Eötvös báró érdemét, hogy koncepciójának megalkotásakor a francia modellt követi. Az viszont figyelemre méltó, hogy a Budára telepített kollégium fundálása mindössze tíz évvel marad el a párizsi Ecole Normale Supérieure alapításától. Ez az egyetemi rangú intézmény a francia szellemi elitképzés fellelőjére volt. A magyar kollégium neves tudósokat szerződtetett, akik tanfolyamszerű foglalkozásokon mélyítették el a hozzájuk szegődő diákok tudományos ismereteit. Az Eötvös Józsefről elnevezett szellemi műhely kurzusait minősíti néhány név illusztratív felsorolása: Kodály Zoltán, Kuncz Aladár, Szekfü Gyula, Bay Zoltán, Kosáry Domokos, Lőrincze Lajos, Sötér István.

A Szegedre telepített kolozsvári egyetem is megszervezi 1931-ben a maga Eötvös Lorándról elnevezett kollégiumát. A kezdeményezők Bay Zoltán fizika- és Náray-Szabó István kémiaprofesszorok voltak. 1950-ben a nemzeti értékeinket módszeresen pusztító diktátor, Rákosi Mátyás megszünteti a nagy múltú intézményeket. 1956 után azonban tekintélyes tudósok nyomatókos készítésére újra létrehozzák az Eötvös kollégiumokat. Tehát 1963-tól Toncsi barátunk egy ilyen szellemi elitképző kitüntetett kiválasztottja.

Bár e szellemi fellelőjére elsődleges feladata a szaktudományi ismeretek mélyítése, mindig jellemezte bizonyos interdiszciplináris törekvés is. A szálló kedvezményezettjei különböző karokról érkeztek. Az eszmecserék módot adtak az alapszakmától idegen tudományokban való tájékozódásra. Előmozdították a kulturális homogenizálást a meghívott írók előadásai is. Toncsi többször említi Váci Mihályt, akinek egyik versét szinte élete foglalatának tekinti. Meghívják Moldova Györgyöt is, aki tényregényszerű könyveiben már ekkor belevillant egy-egy reflektorsugarat a kádári éra vigasztalan szögleteibe.

A szellem világában megindult a lassú erjedés, a hivatalos ideológiába nem illeszkedő életérzés, sőt, eretnek gondolatok kiformalódása. Az áthangelődés egyik fejelet az ifjúság körében folyamatosan terjedő dzsesszkultúra. Toncsi Baján a műfajt csak hanglemez közvetítésével élvezhette. Szegeden már élő zenével szórakoztató dzsesszklubokba jár. A muzsika és ennek testbeszéddel való megjelenítése számára elválaszthatatlanok. Élvezettel, sokat és szívesen táncol.

A garai fiúnak kollégiumi szobatársa Szabad János. Az egyetemi évek alatt szövődő barátság fennmarad az életutak szét-

*A tekintet dacos, a szörzet harcias,
a szellem lázadó*

válása után is. Áthidal távolságot és időben évtizedeket. Negyvenhárom év múltával így emlékszik az ifjú Schmidtre dr. Szabad János biológus professzor: „Ton-

csival három közös évet töltöttem ugyanabban a szobában. Életem legszebb évei voltak. Nemcsak azért, mert fiatal voltam, hanem azért is, mert csodálatos szoba- és kollégiumi társaim voltak. Toncsi azok közül is a legkedvesebb. ...Ha tehetném, mindenkinek olyan barátot kívánnék, mint Toncsi. Mily szép is lenne a világ!”

1966 szeptemberében a két barát olyan kalandba keveredik, mely eleme lehetne egy Boccaccio-novellának is. Toncsi és Szabad János az elsők között térnek vissza a kollégiumba, és társaság híján sétára indulnak a szép őszi estén. Tán Belfagor, a kandi, szilvماغ szemű ördög surran közéjük, és irányítja őket az Irinyi leánykollégiumba. Róják az emeleteket és egy ablak előtt figyelemre méltó látványtól torpannak meg. A matt üvegen ígéretes domborulatok és homorulatok vonalát rajzolja ki az árnyjáték. A fürdőszoba előtt állnak. A felső ablakszárnyak sarkig tárva. A két garabonciás macskaóvatossággal kúszik a párkányra és beles az ablakon. A látvány édeni. Az önfeledten fürdőző leányzón körülbelül annyi a ruha, mint a Botticelli-képen a habokból kibontakozó Vénuszon. A nem tökéletesen esztétikai szemlélődés másodpercei sajnos szűkre

szabottak. A lány felpillantva meglátja a két fejet, felsikolt és kiszáguld. Felháborodott méltatlankodása felveri a folyosót, majd az egész házat. A diákszálló percek alatt felbolydult méhkassá válik. A felbőszült társaság dühös rajokra szakad, hogy szintről szintre kutatva kézre kerítse a két szatírt. Menekülésre már semmi remény, a nyúlcipő felkötése önfeladás lenne. Ám ekkor kiderül, hogy a két himpellér elméjét nem hiába pallérozták Eötvös báró módszerével. Helyzetfelismerésük kiváló. Beépülnek egy üldöző csapatba, és velük együtt fáradszátlanul keresik a gyalázatos kukkolókat. Mikor a hajsza – tökéletesen érthetetlenül – kudarcra tart, még a kis bosszúállók csaldottságában is hajlandók osztozni.

A természettudományi karon a tanári diploma megszerzése tíz félévet igényel. Az utolsó szemesztert gyakorlótanításra, illetőleg az államvizsga-cselekményre fordítják. A diploma megszerzését követően – mivel Toncsi számára a bajai vízügyi igazgatóság laboratóriumában álláshelyet kínálnak fel – tudományos képzettségét nem tanári pályán hasznosítja.

(folytatjuk)

Dr. Dániel József

Péter László: Apa és fia – Takáts Lajos és Takáts Endre

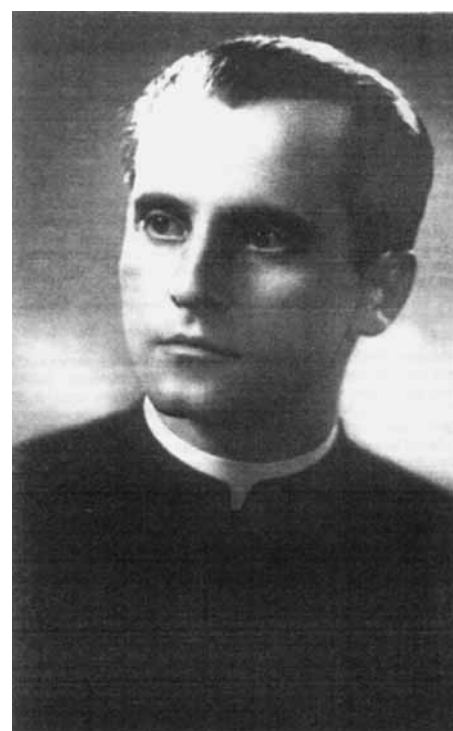
Makó, 2007. (A Szirbik Miklós Társaság Füzetei: 20)

Egy 20. századi sors

Dr. Takáts Endre életének hetvenhét évéből mindössze hetet töltött Baján, de levéltárosként és múzeumvezetőként itt végzett értékmentő, értékteremtő munkáját városunk kultúrtörténetének fontos részeként becsüljük. Hogy joggal, az kitűnik Fábíán Borbála e számunk következő oldalain közölt cikkéből (*Vészendőbe indult iratok – A bajai levéltár viszontagságai a 20. század közepén*), és bizonyosság rá Merk Zsuzsa 1989-ben megjelent tanulmánya is (*A bajai múzeum 50 éve*. In: Emlékkönyv a bajai múzeum 50 éves évfordulójára, 1937-1987). Dr. Takáts Endre teljes életpályáját azonban eddig csupán egy általa 1961-ben írt rövid önéletrajzból és az egykori bajai barát és munkatárs, Bárdos Ferenc (1911-2000) ahhoz fűzött kiegészítéséből ismerhették olvasóink (*Bajai Honpolgár*, 1996. 7.sz. 17.old.) Ezért is vállaljuk örömmel Péter László alapos életrajzi összefoglalójának ismertetését. Segítségével gazdagabb és minden részletében hiteles képet tudunk bemutatni e kiváló személyiség változatos életútjáról.

Apja 1879-ben született Apátfalván szegényparaszt családban. A gimnázium után a kolozsvári egyetemen 1907-ben magyar, latin, görög és történelem szakos tanári oklevelet szerzett. Doktori értekezését szülőfaluja nyelvjárásáról írta. Nyelvészeti tárgyú cikkei országos szaklapokban is megjelentek. Tanári pályáját Szamosújváron kezdte, 1911-től pedig a jászberényi főgimnáziumban tanított. Az első világháború idején népfelkelő hadnagyként szolgált. 1918 végétől a makói, 1931-től 1939-ig a szegedi Klauzál Gábor Gimnázium tanára volt.

Takáts Endre is Apátfalván született 1907. július 27-én. Iskolai tanulmányait Jászberényben kezdte. A gimnázium első két osztályának elvégzése után Makóra, apja iskolájába került. Jeles tanuló, kitűnő tornász volt. Érettségi után, 1925-től 1930-ig a bécsi Rudolf tudományegyetem teológus hallgatója volt. 1930-ban szentelték pappá. Évekkel később teológus doktorátust is szerzett. 1937-ig a szegedi felsőkezeskedelmi iskola, utána a Baross Gábor

A szegedi hittanár

Gimnázium hittanáraként működött. Közben a szegedi egyetemen 1941-ben történelem-földrajz szakos középiskolai tanári képzést szerzett. Bölcsészdoktori disszertációját Gróf Nádasdy László csanádi püspökről, a Wesselényi összeesküvésben való részvételéért kivégzett Nádasdy Ferenc fiáról írta. A hittan mellett ekkortól földrajzot is tanított.

Az 1943-ban érettségizett Péter Lászlónak hittanára volt. Személyes emlékeit – egy mai kommentárt is belefűzve – szerzőnk így idézi fel: „Hangulatember volt. Sovány, szép arca azt a hitet keltette bennem, hogy gyomorfekélye lehet, s olyankor kedvetlen, szigorú, amikor fájdalmai vannak. Azóta sejtem, hogy természetes hajlamainak és vállalt hivatásának kínzó ellentéte nyomasztotta kedélyét. Ilyenkor csak ült a katedrán, maga elé tette zsebóráját, és láncát fáradhatatlanul tekergette köré, köré... Ha jó kedve volt, reverendája röpi után, amint fellépett a katedrára.” Ilyenkor viccelődött is: „1936-ban lépett Egyiptom trónjára I. Faruk király. Takáts tiszti jókedvében így kommentálta: bolondok ezek az egyiptomiak. Farukra tették a koronát... Ez is kedvelt szólása volt: Ej-haj, sose halunk meg, legalábbis nagyon ritkán.”

1943-ban Takáts Endre egyházi feletteseitől felmentést kért egyházi kötelezettségei alól és megpályázta – sikerrel – Baja város főlevéltárnoki állását. Decembertől már ebben a munkakörben dolgozott. A következő években fő feladata a levéltári anyag mentése és rendezésének megszervezése volt, de 1947-től ez kiegészült a múzeumszervezés teendőivel és mindazzal a sokféle kulturális tevékenységgel, amelyeket sorolva biográfusa őt „Baja mindenesének” nevezi. Közben egy rendkívüli időszak botcsinálta főszereplőjévé is vált. Mivel a szovjet csapatok érkezése előtt a vezető polgári tisztviselők elhagyták a várost, 1944. október 20-án a helyén maradt levéltáros volt a legmagasabb rangú városházi tisztviselő. A hiányosan összeülő törvényhatósági bizottság két nap múlva őt választotta meg polgármesternek. Takáts Endre a lemondásáig, 1945 júniusáig töltötte be ezt a funkciót. Péter László joggal kifogásolja, hogy a helytörténetírás mindmáig elmulasztotta feltárni ennek részleteit. A szájhagyomány – mint ő is konstataulta – mindössze egyetlen epizódot őrzött meg, de azt érdemesnek látta aprólékosan felidézni, mert abban „Takáts Endre mint századunkban ritka hős bizonyosságot tett bátorságáról, emberségéről”.

A megszállás első hetében történt, hogy egy foglyul ejtett bajai rendőrnyomozó szovjet őrt saját fegyverével megsebesítve

elmenekült. A városparancsnok október 29-én – kibocsátóként a polgármestert jelölve – falragaszon hirdette ki, hogy ha a lakosság november 4-ig nem szolgáltatja ki a keresett személyt, akkor annak két lányával együtt 50 további túszt kivégeztet. A túsztok listáját Terescsenko ezredes a polgármestertől követelte. Ami másnap történt, annak egyetlen szemtanúja volt, a kirendelt tolmács, Herr György tanítóképző intézeti zetanár. Az ő későbbi elbeszélése nyomán maradt fenn a történet. A papíron, amelyet Takáts Endre átnyújtott a városparancsnoknak, egyetlen név volt, az övé. A szovjet tisztet meghökkenettette és talán tiszteletet is ébresztett benne a polgármester önfeláldozó bátorsága, ezért kezet nyújtott neki, és állítólag csak ennyit mondott: „Nem lesz kivégzés.” Aztán összetépte a papírlapot. Takáts sohasem beszélt erről a jelenetről. Feleségének jóval később azt mondta: „Én nem ítélek senkit halálra!”

Az életrajzíró alaposágát jellemzi, hogy a drámai jelenet két fél évszázaddal későbbi leírását is idézi. Az egyik a *Magyar Nemzet* 1996. július 13-i számában jelent meg (Tamás István: *T.E. listája*).

A Levéltárak Országos Központja Takáts Endrét 1950 decemberében a volt Sopron megyei és a városi levéltár összevonásával létrehozott állami levéltár vezetésével bízta meg. Új feladatának lelkiismeretes teljesítése mellett hamarosan szerepet vállalt a város kulturális életében is. Tagja lett a nagy múltú *Soproni Szemle* szerkesztőbizottságának, előadásokat tartott, szorgalmazta a helytörténeti kutatások megindítását. A forradalom idején, 1956. október 27-én – mint közismert, tekintélyes személyt – őt választották meg az Ideiglenes Nemzeti Tanács elnökének. Peéry

A soproni levéltárigazgató

Rezső, akkor soproni gimnáziumi igazgató, később így idézte fel a pillanatot: „A Városi Tanács vezetőjének valamennyien Endrét kívánjuk, ezt az élete delén levő, ércből való, pompás és okos embert, akinek kivételes rátermettségét, mérsékletét, tapintatát és egyenes jellemét jól ismerjük (*Requiem egy országrészért*. München, 1984. 315.). A következő napokról Péter László nem talált írásos dokumentumokat, de biztosak lehetünk abban, hogy tetteit a Peéry által leírt tulajdonságai irányították. November közepén, amikor a szovjet fegyverek lehetővé tették a korábbi tanácselnök visszatérését, és újjászerveződött a végrehajtó bizottság, dr. Takáts Endrét tanácselnök-helyettesé választották. 1957. március végéig maradt ebben a tisztségben. Megjegyzem, a forradalom előtti „rend” helyreállítása másutt is ilyen óvatosan, taktikusan kezdődött. Baján például dr. Antóny János, a Nemzeti Tanács elnöke és a munkástanács vezetői szintén helyet kaptak a városi tanács újjáalakuló végrehajtó bizottságában. A leszámolásra akkor került sor, amikor a régi-új hatalom már elég erősnek érezte magát ehhez.

Takáts Endrét 1957. október 17-én tartóztatták le. Kilenc hónapot töltött vizsgálati fogságban. A börtön megviselte, teljesen megöszült. Nem csak saját sorsa keserítette, családjáért is aggódott. 1951-ben nősült, felesége és két kicsi lánya maradt támasz nélkül. A bíróság végül felmentette ugyan, de üldözése folytatódott. Vezető beosztásától megfosztották és áthelyezték a szegedi levéltárba. Fél év múltán, hogy közelebb lehessen családjához, sikerült elérnie, hogy a szombathelyi levéltárba kerüljön, de régi munkahelyére, beosztóként, csak 1960 elején térhetett vissza.

1961 októberében kinevezték a veszprémi levéltár igazgatójának. Szinte a semmiből rövid idő alatt jól működő intézményt teremtett. Utóda ezt írta róla: „11 éves fáradhatatlan munka, szolgálat után egy rendezett levéltárat, máig ható tradíciókat hagyott hátra” (Madarász Lajos: *Takáts Endre*. Levéltári Szemle, 1985. 103.). Munkájának hivatalos elismerését jelzi, hogy elnyerte mind a Veszprém városért, mind a Veszprém megyéért kitüntetését. 1973. február 26-án ment nyugdíjba. A következő években egy szerzőtársal közösen monográfiát írt *Palotabozsok története* címen, és kiadásra készített elő két fontos forrásművet. Ez utóbbiak megjelenését már nem érte meg, 1984. szeptember 21-én hajnalban, álmában érte a halál. Végso nyughelye szülei mellett az apátfalvi temetőben van.

Bálint László

Veszendőbe indult iratok

A bajai levéltár viszontagságai a 20. század közepén

Keveset tudunk a bajai levéltár sorsáról. A levéltár életében legfontosabb 21. századi esemény volt, hogy visszaköltöztették a bajai iratok többségét a városba. Az 1940-es évek eseményeiről jobbra csak legendák élnek, ahogy az első világháború alatti sorsáról is. A levéltárra vonatkozó korabeli dokumentumok közül az egyik legfontosabb Takáts Endre levéltárnok, múzeumigazgató 1949-ben a belügyminiszternek írt levele, mely így kezdődik: „Minde- nek előtt köszönetet kell mondanom miniszter Urnak fenti számú rendeletéért, melyben a veszendőnek indult levéltári anyag megmentéséről gondoskodik.

Baja város törvényhatósági bizottsága 1942. december 2-án tartott rendes közgyűlésén hozta a 2292/kg./111. közgy. jkvi. szám alatti véghatározatát a városi főlevéltárnoki állás megszervezésére vonatkozólag. A megokolás ez volt: „Baja város törvényhatóságánál mindezideig a levéltári szakban tisztviselői irattárosi munkára besorozott kezelési tisztviselők kezelték, akik sem tudományos előképzettséggel, sem szakbavágó gyakorlattal nem rendelkeztek. A th. bizottság a város értékes levéltári anyagának megőrzése és feldolgozása érdekében feltétlenül szükségesnek ítélte a főlevéltárnoki állás megszervezést.”

Az előzményekhez hozzátartozik, hogy 1832-től 1918-ig volt a városnak levéltárnoka. Az első ismert levéltárnok Mikossevich Alajos jegyző volt (1847-től). Az utolsó főlevéltárnok Bischoff Károly, aki 1918-ban halt meg, kinevezett utódja pedig nem tette le a levéltárosi szakvizsgát. 1923-ban a létszámcsökkenés miatt szüntették meg az állást. 1941-ben a belügyminiszter utasította a várost egy főlevéltárnoki állás létrehozására, mert „a levéltár anyagát állandó levéltárnoki kezelés nélkül, a városi gazdasági épületekben, volt cselédlakásokban és azok padlásán helyezték el. A levéltári anyagot az 1930-as években végrehajtott kíméletlen és pusztítóan látszó selejtezés alkalmával nagy károk érték s főleg a régebbi, az 1849. évet megelőző korból származó iratokat selejtezték ki. Bár a kiselejtezett anyag egy része halomba rakva a tényleges megsemmisítést elkerülte s ennek az anyagnak rendezése most folyamatban van, mégis attól kell tartani, hogy míg e rendezés kellő szakértelem hiányában a kívánatos eredményt nem fogja elérni, megfelelő elhelyezés és állandó levéltárnoki gondozás

nélkül az egész levéltári anyag további sorsa merőben bizonytalan lesz.”

Az 1930-as évek selejtezéséről írta Takáts Endre: „a kiselejtezésre kijelölt iratokat levellenként – de megfelelő szakértelem nélkül – inségmunkások (négy középiskolát, sokszor csak elemi végzettségű) vizsgálták át. A kiselejtezendőket jegyzékelték. 1931 és 1932. télén 3-3 hónapon át folyt ez a munka. Egykorú helyi lap tudósításokból kitűnik, hogy történelmi értékű dokumentumokat is elkallódásra ítélték. (Lásd a *Független Magyarország* 1933. július 2-i számában a *Sajtburkoló papíros títka* című közleményt; ezenkívül a szeptember 26-i számában a városháza padlásán enyésző több vagonnyi régi iratról írt cikket stb). Ezeknek a hirdadásoknak következtében egy műkedvelő történész: Borsay Jenő ny. községi vezetőjegyző (a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat volt tagja) mentett meg sokat a végpusztulásra ítélt anyagból s ezzel megvetette az alapját egy létesítendő városi múzeumnak. – a kiselejtezésre kijelölt anyagot ugyanis a tűzoltólaktanya padlásán és a városgazdasági épület egyik cselédlakásán halmozták fel. Nem történtek meg azonban a törvényhatóság részéről a megfelelő lépések, hogy az összeállított selejtezési jegyzékek felülvizsgáltassanak a kormányhatóság részéről jóváhagyassanak. Időközben teltek az évek s az anyag fogyott. Vagontételben adták el hulladékpapírkereskedőknek – mint hallomásból tudom. Helyi kereskedők is vásárolták csomagolásra, a városháza altisztek elismervény ellenében kaptak begyűjtásra selejtpapírt.”

Egy másik levelében Takáts Endre kicsit máshogy írta le az 1930-as évek selejtezéseit. A „sejtezések csupán arra voltak jók, hogy a bélyegeket és az egyik oldalán tiszta papírlapokat megmentésük. Egyébként a történelmi értékre nem voltak figyelemmel, mert hozzánemértő irodaségdísz vezetőse alatt álló inségmunkások végezték. Ekkor kuszálódott össze az anyag először.”

1943. december 11-én, amikor Takáts Endre elfoglalta a levéltárnoki állását, a levéltári anyag helyzete a következő volt: A régi anyag a városgazdaság épületében 4 nedves szobában állványokon összezsúfolva. Az 1900-tól kezdődő anyag a városházán volt a földszinti levéltári helyiségben hozzáférhető és használható állapotban. Ugyanakkor az irattár és a levéltár nem volt elkülönítve, ezért a levéltárnok nem volt önálló, hanem a főjegyző segédhivatalnok.

1944-ben két szobát két nap alatt kellett kiüríteni a városgazdaságnál. Takáts visszaemlékezése szerint. „minden kérésem ellenére sem kaptam haladékokat, sőt megfelelő munkásokat sem. Így napszámokkal trágáryasszekerekre raktuk a nagyjában (legalább évek szerint) rendezett anyagot s egy bérelt házban helyeztük el (Haynald u. 29. sz. alatt). közben minden elővigyázatlanságom ellenére sok fasciculus összedült s az anyagot összekeverték. Ha ugyanis a felrakásnál voltam, a lerakásnál volt a baj és megfordítva. a kocsik pedig megállás nélkül fordultak. [...] az anyag jórésze továbbra is a városgazdaságban maradt kitéve a nedvesség és a férgek pusztításának.”

A második világháború alatt a levéltári anyag értékesebb részét Baján is próbálták megmenteni. „A közgyűlési jegyzőkönyveket 1850-1939-ig az 1944. évben – távollétben – Dunántúlra vitték. Ott több mint a fele megsemmisült s csak töredékeket kaptunk vissza 1945/6-ban.” – írta Takáts Endre. Ezt a jelentést kiegészíti Vámos József városi irodaigazgató és közgyám visszaemlékezése, mely szerint 1944 őszén, amikor a front közeledése miatt a város kiürítését rendelték el, ez az iratokra is vonatkozott. Neki kellett egy lófogató kocsin, a kocsit saját maga hajtva „az árszékéi nyilvántartásokkal és más egyéb közigazgatási iratokat magában foglaló ládákat a kormányhatóság által kijelölt irányító állomásra, Dombóvár községbe elvinni. Dombóvár község vezető jegyzőjének átadva és általa megjelölt épületbe lerakva e nyilvántartásokat és iratokat, kapott utasításhoz képest szolgálattételre is ott jelentkeztem. A község vezető jegyzője azonban kijelentette, hogy az oda irányított közszolgálati alkalmazottak száma már akkora, hogy további tisztviselőket foglalkoztatni, lakással és élelemmel ellátni nem áll módjában.” Takáts Endre – 1944-ben főlevéltárnok – szerint ekkor a különokmánytárat, az anyakönyvi másodpéldányokat és a közgyűlési jegyzőkönyveket mentették a Dunántúlra, ami az ő tudta nélkül történt, mert ő ekkor Nagyváradon levéltári gyakorlaton volt. „A felszabadulás után levelezés és személyes küldött útján kerestettük az elvitt anyagot, de csaknem teljesen eredménytelenül. Csupán a közgyűlési jegyzőkönyvekből sikerült 22 darabot erősen elpusztított, elrongyolódott állapotban. – A régi levéltárnok a városgazdaságban elhelyezett részlete kb. 40%-ban

megsemmisült. a közelében ugyanis egy példázata volt a szovjet helyőrségnek, s az állványzat csaknem teljesen, az iratok pedig negyven százalékgig tűzre kerültek. Ebből a pusztításból a környék lakói és a városi cseleltség is kivette részét.”

Takáts Endre a front megérkezése után is Baján maradt. A belügyminiszterhez írt levelében így emlékezett vissza erre az időszakra: „1944. októberében – a főtisztviselők elmenekülése után – engem választottak meg polgármesternek, de a szörnyű gondokkal és vergődésekkel teli időszakban nem is gondolhattam a levéltárra, főleg, amikor sokkal nagyobb értékek pusztultak el szemeim előtt s azt sem tudtam megakadályozni. [3 és fél hónap után] A polgármesterségről lemondtam, s pár hónap múlva »népítélettel« távolítottak el hivatalomból, majd 1946 júliusában B-listára kerültem. A revízió során 1947 februárjában helyeztek vissza állásomba. Ekkor első gondom az volt, hogy a félbemaradt levéltári gyakorlatomat megkezdjem, mert a város kimondhatatlanul nehéz anyagi viszo-

nyai között még gondolni sem lehetett a levéltár elhelyezésének költségeire (helyiség, állványzat, fasciculáláshoz szükséges kellékek stb). 1947-ben közel öt hónapot töltöttem az Országos Levéltárban. Távollétem alatt a Haynald utcai levéltár részleget a városháza egy sötét kis kamrájában rendszeretlenül felhalmozták; így az anyag teljesen hozzáférhetetlen lett.” 1948-ban ezért kezdett tárgyalásokat a ferences házfőnökkel, Vértes Honorral, hogy a kolostor üres szobáit kibérelve, az anyagot egy helyre összehordva végre elkezdhesse a levéltár rendezését. Az iratok csak az irattárban voltak megfelelő körülmények között és biztonságban. A városgazdasági épületében az ajtó lelakatolása, beszögezése ellenére folyton vittek el a papírokból. Takáts Endre attól tartott, hogy mire megfelelő helyet találnak a levéltárnak, az iratok egy része tönkremegy, a többit ellopják.

1948. október 20-án írták alá a bérleti szerződést. A városházi helyszűke miatt a városgazdaságból kb. két vagonnyi ömlesztett anyagot társzekereken szállították

a ferences kolostor hat emeleti helyiségébe. Három teremben faállványokat is elhelyeztek. Takáts Endre a levéltár rendezésére latinul, németül és bunyevácúl is tudó, valamint a történelem iránt érdeklődő személyeket vett fel. 1950-ben elkezdték az anyag rendezését évek szerint, de a ferencesek elvitele és kolostor lezárása után nem jutottak be ők sem az épületbe. Egyik hivatalos levele szerint: „A rendezés lehetősége annak függvénye, hogy mikorra tudok bejutni a rendházba. Ha ez rövidesen sikerülne, akkor a folyó évben legalább évek szerint összeválogatnók az összedőlő anyagot. A jövő év első felében sikerülne a rendezés iratfajták és iktatószámok szerint is. Ez természetesen megint attól függ, hogy a rendezés költségeit sikerül-e biztosítani a jövő költségvetési évre. Két rendező-munkás havi 300-300 Ft munkabéret állítottam be félévre. Az iratok 1873-1918-ig rendezett állapotban vannak s az iktatókönyvek egy-két hiánnyal teljesen ép sorozata a kutatást megkönnyíti.”

Fábián Borbála

Kárpáti Egon

(1939 – 2010)

2010. október 26-án sebesen járta körül Baját a döbbenetes hír: Kárpáti Egon meghalt. De hát mi történt? Biztos, hogy igaz? Nemrég beszéltem vele, semmi baja nem volt – hallatszott innen is, onnan is. Barátai, ismerősei nehezen fogadták el a megváltoztathatatlan. De amikor végül mégiscsak kénytelenek voltak ezt tenni, akkor sem a halál járt az eszükben, hanem az eleven emlékek. Emlékszel, amikor... – kezdődtek a beszélgetések, s azokból egy felejthetetlen ember, egy szeretetreméltó személyiség portréja rajzolódott ki. Írással ezt a portrét szeretném időbelivé, élettörténeté alakítani.

Kárpáti Egon 1939. december 2-án született Baján. Édesapja, dr. Kárpáti Jenő bíró volt, hosszú időn keresztül a bajai járásbíróóság köztisztviselője álló elnöke. Gondoskodó, szerető családban nevelkedett. Szülei nagyon szerették a természetet, a vizet. Kétpárevezős kielboajtjukon sokszor vitték dunai portyázásra gyermekeiket, Egont és két évvel idősebb nővérét, Piroskát. A boldogan pancsoló kisfiú ekkor szerette meg életre szólóan a Sugovicát, a bajai Dunát, a strandolást és a csónakázást.

Általános iskolai tanulmányait a központi fiúiskolában végezte, majd 1954-ben, nő-

vérét követve, a III. Béla Gimnáziumba iratkozott be. Mindvégig kitűnő tanuló, osztályelső volt. Egykori osztálytársai úgy emlékeznek, jelesnél gyengébb osztályzatot sohasem kapott. Intelligenciája, széles körű érdeklődése, olvasottsága révén messze kiemelkedett társai közül, de tudásával sohasem kérkedett, sohasem érezte fölényét. Bizonyára ezért is válhatott mindenki által tisztelt tekintéllyé. Hiányzott belőle az emi-nens diákra olykor jellemző különállás, elzárkózás. Örömmel vett részt a közös szórakozásban, humorával, komoly arccal elő-

adott „bemondásaival” gyakran nevette meg társait. Nem maradt ki a közös stiklikből sem. Érettségi találkozókra sokszor emlegették, hogyan szerveztek egyszer „influenzajárványt”. Mivel tudták, hogy azokban a napokban kissé megnőtt a megbetegedések miatti hiányzás, reggel 8 előtt az érkező osztálytársakat az iskolába lépés előtt egyikük lakására irányították (a szülők munkában voltak), a korábban érkezett néhány bejárónak pedig megmondták, hogy ha a tanárok belátják, hogy ilyen kevés tanulónak fölösleges órát tartani, ők is kövessek a többiekkel. A délelőttöt így jókedvű boldozással tölthették. Egonnak oroszlanrésze volt az akcióban.

Érettségi után bárhol sikerrel felvételizhetett volna. Az orvosgyógyászat mellett döntött. Édesapjuk pályáját nővére választotta. (A Fővárosi Ítéltábla tanácsvezető bírójaként vonult nyugalomba.) Egon a Szegedi Orvostudományi Egyetemen szerzett orvosi diplomát, és a bajai kórház belgyógyászati osztályán kapott elhelyezkedési lehetőséget. Korábbi osztálytársaival, barátaival az egyetemi évek alatt nem szakadt meg kapcsolata, a nyarakat együtt töltötték, többször szerveztek hosszú dunai csónaktúrákat. Egy alkalommal például

hajóval Győrig felszállított kajakokban tíz napig ereszkedtek, eveztek Bajáig.

1965-ben egyetemi mikrobiológus oktatója tanácsára, aki tudományos diákköri tevékenysége alapján ismerte képességeit, jelentkezett a Kőbányai Gyógyszerárugyár kutatói részlegénél meghirdetett állásra. A Richter Gedeon által 1901-ben alapított Sas patikában megkezdett gyógyszergyártást a tulajdonos tehetsége és kitűnő üzleti érzéke rövid idő alatt ipari méretűvé növelte. A vállalat az első világháború éveire a Monarchia egyik legnagyobb gyógyszergyárává vált, az 1920-as évek végén pedig, ekkor már részvénytársasági formában működött, kémiai és biológiai laboratóriumában sikeres gyógyszerfejlesztés folyt, a termékek forgalmazásáról ötven országban megszervezett képviselő gondoskodott. Az 1944-es bombázásokban a gyár gépeinek nagy része elpusztult, Richter Gedeont a nyilasok megölték. Az egykor virágzó vállalat végveszélybe került. Az 1948-as államosítás utáni átszervezések során nemcsak nevét veszítette el, hanem az esztelen központosítás következtében önálló külkereskedelmi jogát és a gyáron belüli kutatásfejlesztés lehetőségét is. A lassú újjáéledés az ötvenes évek végén kezdődött, s amikor Egon bekapcsolódott az ottani munkába, már ismét intenzív kutató, innovatív tevékenység folyt a gyárban. A laboratórium, ahol dolgozni kezdett, korántsem volt még világszínvonalon, de számára érdekes újdonság és lehetőség volt. Matematikai felkészültsége és a fizika szeretete, valamint orvosi szemlélete segítette ahhoz a felismeréshez, hogy a laborok felszereltségét modernizálni kell. Műszereket rendelt, új módszereket állított be, korszerűsítette a kutatást. Nem fordított háttal az orvoslásnak sem. Tíz évig másodállásban az újpesti orvosügyeletet vezette, laborszakorvosi végzettséget szerzett.

Miközben a gyári ranglétrán feljebb és feljebb került (laborvezető, osztályvezető), egyre nagyobb szerepet vállalhatott a gyógyszerfejlesztésben. Ennek három területe volt. Az egyik az ún. pregenerikus gyógyszerek megalkotása. Ez azt jelentette, hogy kerülő eljárással, reprodukciós kutatással előállították egy ismert gyógyszer hatóanyag-molekuláját. A végeredményt, sőt az ahhoz vezető technológiai lépéseket is annak idején a KGST-hez tartozó országokban szabadalmaztatni lehetett. Egyszerűbb kutatásokat és kevesebb időt igényelt a generikus gyógyszerek előállítása. A generikus gyógyszer ugyanis az originális gyógyszer termékszabaddalmi oltalmának lejáratát követően gyártott, az originális

gyógyszerrel azonos hatóanyagú készítmény, voltaképpen tehát annak másolata. A legnagyobb kutatói teljesítmény az originális, azaz eredeti gyógyszer kifejlesztése. Kárpáti Egon a legszívesebben ilyen munkában vett részt. Egész pályája során arra törekedett, hogy a Richternek minél több saját fejlesztésű terméke legyen, Legnagyobb sikereit is e területen érte el.

Egy hatóanyag megtalálása és gyógyszerre fejlesztése rendkívül hosszadalmas folyamat. Ilyen volt az is, amelyben Egonnak központi szerep jutott. A kis télizöld meténget (vinca minor) dísnövényként kertekbe, temetőbe ültetik, de gyógynövényként a gyógyszeripar is felhasználja. Alkaloidjának, a vinkaminnak hatóanyagként való felfedezése, származékának, a vinpocetinnek előállítása és 1971-es szabadalmaztatása hosszú és alapos növénykémiai kutatások végeredménye volt (az erdélyi származású Szász Kálmán gyógyszerész nevéhez fűződik), de a gyógyszer kifejlesztésének ez csupán kezdete. A gyár vegyész és farmakológus (orvos, gyógyszerész, biológus) kutatóinak további kitarító munkájára és egymás eltérő szakmai nézőpontjának folyamatos egyeztetésére volt szükség ahhoz, hogy a Cavinton nevű, az agyi vérkeringést javító gyógyszert 1973-ban szabadalmaztatni lehessen, s hogy az új termék a hatástani és klinikai vizsgálatok után 1977-ben forgalomba kerülhessen. A fejlesztést végző team tagjai, köztük Kárpáti Egon, kiváló munkájuk elismeréseként 1983-ban elnyerték a Magyar Népköztársaság Állami Díját.

A Cavinton a Richter gyógyszergyár leg-sikeresebb, legnagyobb forgalmú terméke. Már az 1980-as évek elején húsz országban forgalmazták, és elterjedése később is folytatódott. A Takeda céggel kötött licenccserződés nyomán Calan néven Japánban is sikeressé vált. Óriási pénzügyi hasznot is hozott: 1998-ig a gyár árbevételéből a legnagyobb arányban részesülő termék volt.

A ferasztó, folytonos szellemi készenlét és egy célra összpontosított figyelmet követelő munkahelyi tevékenység nem szűkítette le a fiatal kutatóorvos érdeklődési körét. Sokat és sokfélét olvasott, igénye volt a naprakész tájékozottságra, szívesen kötött új barátságokat, és minden társaságban szellemes beszélgetőtárs és jó vitapartner volt. A nyarak nagy részét továbbra is Baján töltötte szüleivel és régi barátaival. 1975-ben megnősült. Felesége, Bíró Katalin biológus kutató az ELTE TTK-ról került a Richterbe. Munkatársak lettek, szakmai együttműködésük számos közösen publikált közleményt eredményezett. Nyári szabadságuk elsődleges célállomása változatlanul Baja volt. Alkalmanként egy-egy hónapot is eltöltöttek a városban, önfeláldozva élvezve a barátok társaságát és a dunai zátonyok selymes homokját, ahol nem egyszer sátrat is vertek. Egon atyai szeretettel nevelte felesége első házasságában született kislányát az után is, hogy 1980-ban közös gyermekük, Adrienn megszületett. A szülők a természet szeretetére nevelték a lányokat. Adrienn életének első két nyarat még Baján tölthette, a család nyári szokásai azonban Egon édesapjának 1981 őszién be-

Jesolóban kislányával 1992-ben

következett váratlan halála után megváltottak. Az egyedül maradt édesanya Budapestre költözött lányához, a bajai lakást eladták. Ugyanebben az évben Egon és családja a XII. kerületből szép, csendes környékre, a II. kerületi Tövis utcába telepedett át. Az új lakáshoz, mint ahogyan később a dunabogdányi nyaralóhoz is, a Cavinton nyereségéből a kutatóknak juttatott osztalék teremtett fedezetet.

Egon a nyolcvanas évek elején fejezte be társaival azt a fontos munkát, amelynek eredménye az Arduan nevű izomlazító gyógyszer lett. A téma alkalmas volt egy önálló doktori munka elvégzéséhez és a disszertáció megírásához (felesége 1975-ben doktorált). Ez a saját fejlesztésű termék és a követő molekula (Duador) is a gyár büszkesége lett. Műtéti alkalmazása sok-sok beteg gyógyulását teszi lehetővé. Erre az időre az Egon vezette Hemodinamikai Osztály kitűnően felszerelt kutatóhelyé, igazi alkotóműhelyé vált. Munkatársaival és tanítványaival a továbbiakban is gyógyszerjelöltek sorát fejlesztették ki. Ő maga mintegy százötven szabadalom szerzőjeként arany fokozatú kiváló feltaláló címet

kapott. Pályája utolsó éveiben, 1994-től 1998-ig, a gyár Farmakológiai Kutató Központjának igazgatójaként dolgozott.

A nyolcvanas, kilencvenes években feleségével, családjával sokfelé utaztak. Görögországban tízszer is jártak, s visszavisszatértek az Adria-tengerhez is. Nagy hatással volt rájuk két amerikai útjuk. Bérelt kocsival bejárták Kaliforniát, Floridát, Arizonát, a legismertebb nemzeti parkokat. A bajai nyaralások ugyan ritkultak, rövidültek, de sohasem szakadtak meg. Egon őrizte a régi barátságokat. Gyakran hívta meg barátait otthonába. Szeretett főzni, vendégeinek igen gyakran szakácstudománya finom produktumaival kedveskedett. A család karácsonya elképzelhetetlen volt bográcsban készített bajai, gyufatésztaival tálalt halászlé nélkül!

Élete utolsó éveiben örömforrás volt számára a keresztrejtvény-fejtés (különösen a sudokut szerette) és olvasás. Minden érdekelt, ami a lányaival volt kapcsolatos: megbeszélték a munkahelyi problémákat, kikérték tanácsát döntéseikben. Mivel felesége még dolgozott, boldogan vállalta az akár mindennapos főzést is,

nem érezte tehernek, kedvét lelta benne. Nyaranta szívesen főzött a náluk nyaraló unokákra, bármikor hajlandó volt palacsintasütésre is. Közben kérdezgette őket versekről, kedvenc tantárgyokról, barátokról, élvezte a fiatalokkal folytatott beszélgetéseket. Derűsen készülődött az öregkorra. Családja sosem múló fájdalomra 2010. október 25-én ettől fosztotta meg a váratlanul, alattomosan lecsapó végzet.

A temetésén öt búcsúztató egykori tanítvány és munkatárs, Farkas Sándor három, sokak sorsát meghatározó érdemét sorolta fel: „Nagy hatású feltaláló volt.” Két eredeti gyógyszere hozzájárult a Richter Gyógyszergyár felvirágzásához. „Igazi építkező volt.” Beosztottai megvalogatásával és a technikai háttér felépítésével jól szolgálta a fő célt, az eredeti gyógyszerek kutatását. „Oktató-fejlesztő mester volt.” Kevés szóval, olykor jól irányzott kérdésekkel tanított kutatni, lényegre törni.

Mi, bajaiak büszkék vagyunk arra, hogy magasra ívelő életútjára innen indult, és arra is, hogy lélekben mindvégig megmaradt bajainak.

Bálint László

Városunk és környéke téli madarai

A hideg évszak beköszöntése a madárvilágban a nagy vándorlások időszakát jelenti. Hazai költöző madaraink már augusztus-szeptember hónapokban elindulnak délebbi vidékekre, s hozzánk a tőlünk északabbi tájakról érkeznek szárnyasok rövidebb-hosszabb időszakra. Jó néhány faj inkább vállalja az élelemszerzésben problematikusabb, szűkösebb időszakot, s itthon maradva – sokszor az emberi települések közelébe húzódva – remélnek táplálékot. E télen is látható madaraink életet visznek a hólepel borított alvó természeti tájakra: a lombtalan környezetben érdekes színfolt a hőmérséklet és a hóborítás függvényében változó mozgásuk, táplálkozásuk, hangadásuk. Az alábbiakban a leggyakoribbakat mutatnám be kedves olvasóinknak.

Cinegék: a leghűségesebb, mozgékony, a verebeknél is kisebb testű madarak. A fák vékonyabb ágain le-föl mozogva is nagy biztonsággal keresik a rügyek mögött, a kéregpedésekben megbúvó rovarokat. Tartós havazások idején hálások az ember által felkínált táplálékokért. Főként az olajos magvak – napraforgó, dió, tökmag – tartalmát kedvelik. Városunkban a kék- és széncinege, a csendesebb bokros kertekben a barátcinege, a város széli bokros-fás része-

Széncinegék párban

ken az igen piciny testű és hosszú farkú, többnyire csoportosan járó őszapó figyelhető meg. A város környéki vizes területek fűzfáin a függő cinege is előfordul.

Csonttollú: az északi-sarkkör tájékán élő madár november-december tájékán jelenik meg csoportosan. Baján szinte minden évben megfigyelhető, amint a vonatkeri platánfákon pihennek, illetve a környékbeli vagy a Türr-émlékműhöz vezető út ostorfáin csipegetik a bogyóterméseket.

Csuszka: kék és rozsdasárga tollazatú, ügyes kúszómadár. A fák vastagabb ágain és törzsén le-fel szökdécselve kutat eleget után, illetve a kéregpedéseket felhasználva bontja fel a megszerzett magvakat és egyéb táplálékokat. Többnyire többedmagával jár táplálékszerző útján: e sorok íróját is már több ízben ébresztették kora hajnalban kopogtatásukkal a Duna partján lévő faház falain cserkésző fürgé tollasok.

Verebek: a védetté nyilvánított házi és mezei veréblétszám szemmel láthatóan lecsökkent az utóbbi években. A házi veréb kissé nagyobb testű, a hím tollazata élénkebb színezetű a tojóénál. Forgalmasabb helyek, parkokban lévő bokrok a kedvenc tartózkodási helyük. A félénkebb mezei veréb a város környéki kertek fáin, bokrain fedezhető fel inkább.

Mindkét faj kedveli a csoportos életmódot. Szívesen fogyasztják a talajra szórt apró magvakat az inséges téli napokban. Utóbbinál nincs színezeti eltérés a hím és tojó tollazatában.

Tengelic: a verébnél is kisebb, „stiglic” névvel is illetett madarunk (minden valószínűség szerint a német „Stieglitz” nevéből ültette át köznyelvünk) feltűnő tarkaságával tűnik ki a havas tájon. Többnyire csoportosan járnak útszéleken, kertekben, ahol télen a hóból kiálló gyommövények magvait fogyasztják előszeretettel. Megfigyeltem, hogy néhányszor csatlakoztak az erkélyre tett etetőn lakmározó cinegékhez.

Fekete rigó: a bokrokban dús parkokban, kertekben, farakásokban megbújva, a legtöbb télen találkozhatunk vele, amint az aljzaton keresgéli állati táplálékát. Havas időszakban az érett bogyókat is elfogyasztja. Az ivari kétalakúság mintapéldánya: a hím fekete tollazatú és narancssárga csőrű, míg a tojó barna tollazattal és barna csőrrel rendelkezik. A fenyőfélék egész évben kedvenc búvóhelyet kínálnak számára.

Rozsdafarkúak: a kerti és házi rozsdafarkúak küllemben és életmódban is igen hasonló fajok. Vonulók, de egyes példányaik áttelelnek településünkön.

Harkályok: közülük a kis és közép tarkaharkály látható télen is környékünkön a leggyakrabban. Az ártéri erdőkben, a fás kertekben, de az utcai fákon is megfigyelhetők, amint spirálisan kúsznak a törzseken, ágakon, ahol a megbúvó rovareléseket keresgéli szorgalmasan. A kis tarkaharkály a magas fák vékonyabb felső ágain fedezhető fel gyakrabban. Erős csőrükkel ágnyikorgáshoz, illetve távoli géppuskasorozathoz hasonló gyors kopogtatással ingerlik a főként elhaló farszekben meghúzódó rovarlárvákat: kitűnő hallásuk révén derítik fel, érdemes-e kikezdeni a korhadó fakérget. Ha türelmesek vagyunk, megleshetjük, mennyi idő alatt szereznek meg egy-egy ízletes falatot. Mindenesetre méltán nevezi köznyelvünk a harkályokat a „fák doktorainak”.

Ökörszem: legparányibb madarunk főként a kertek, parkok sűrű bokraiban, farakásokban bujkálva éli mindennapjait. Keveset és röviden repül. Megriasztva hangos berregésbe kezd. Táplálékul az élőhelyen

rejtőzködő kisebb rovarok, bábok, peték szolgálnak. Olykor pár méterre is bevárja megfigyelőjét.

Balkáni gerle: a nyaka hátulján lévő félköríves fekete tollszínezetéről könnyen azonosítható galamb kedveli a településeket. Hazánkban mintegy 80 évvel ezelőtt jelent meg. Az agresszív varjak az utóbbi években szinte kiszorítják egyes városrészekből.

Búbos pacsirta: utak mentén, füves és kopár helyeken egyaránt találkozhatunk vele városunk utcáin. A szeméttározók környékén télen is bő táplálékhoz juthat. Jól szocializálódó, olykor 1-2 méterre is bevárja a gyalogosan közlekedőt.

Fácán és fogoly: a foglyok inkább a városon kívüli bokros, csalitos területeken tartózkodnak, míg a fácánok a kertekbe is bemerészkednek táplálék reményében. A kertben járva gyakran előfordult már, hogy szinte az utolsó pillanatban – nagy rikácsolás közepette – repült fel lábam előtt egy-egy bokorban meghúzódó fácánkakas. A foglyok inkább csoportosan, a fácánok legfeljebb kettesével érzik magukat biztonságban.

Varjak: az egyre szaporodó varjúfélék közül a csóka, a vetési és a dolmányos varjak képviselői ugyancsak szívesen tartózkodnak városunk utcáin, parkjaiban az utóbbi pár év óta. Míg gyermekkoromban (úgy 50-60 éve!) még csak a városszéleken, kertekben találkozhattunk velük: mozgást észlelve már 50-100 méter távolságról felrebentek, elrepültek az embert észlelve. Napjainkban szinte háziasodtak: pár méter távolságban az embertől inkább félrehúzódnak, ha feléjük közeledünk a utcákon, parkokban. Több alkalommal tapasztaltam már, hogy a házigalambokat etető nénitől 2-3 méternyire gyülekező galambokat néhány varjú kergette el, hogy maguk szedhessék fel a kiszórt táplálékot. Már fészket is raktak az elmúlt években a Kodály utcai fákon. A legkisebb termetű csóka hátán és fejbübján fekete, másutt szürke tollakat visel. A legnagyobb testű dolmányos varjúnak fekete a feje, szárnya és farka, míg háta és hasa hamvas szürke. A vetési varjú egyszínű fekete tollazatú. Közülük legagresszívabb a dolmányos varjú, amelyik nemcsak a Sugovica kagylóit, halait fogyasztja, hanem a lapos háztetőkön fészkelő házigalambok tojásait, kicsinyeit is megdézsmálja.

Vizekben bővelkedő városunk változatos madárfajokat csábít ide a téli időszakban is. Az északabbról vándorló madarak rövidebb-hosszabb ideig tartózkodnak a Sugovica, a Ferenc-csatorna, a Duna, a DVCS és jó néhány állóvíz (természetes és mesterséges tavak) vizein, környékén. A városközponttól a Türr-emplékműhöz vezető vízparti

sétányon járva érdemes megfigyelni, megfigyeltetni gyerekeinkkel, unokáinkkal a Duna és a Sugovica alábbi szárnysait.

Jégmadár: kis termetű (verébnél alig nagyobb), de már messziről feltűnik élénk, kékes árnyalatú tollazatával. A DVCS és a Ferenc-csatorna náddal-sással benőtt partszakaszaink, valamint a halastavak környékén találkozhatunk e bámulatosan ügyes halászó madarunkkal.

Sirályfélék, csérek: a sirályok nagyobb testűek, szélesebb szárnyúak, lomhább repülésűek, de a partszéleken is szívesen tartózkodnak. A megszerzett zsákmányt is többnyire a vízparton fogyasztják el. Fejtollazatuk télen elszíneződik: a fehér fejtollak télen sötét foltosak, a sötét fejtollak kifehérednek a legtöbb fajnál. Az állandó hazaiak közül az ezüstsirály, a csüllő és a heringsirály a leggyakoribb, míg a téli vendégek leggyakoribb fajai a viharsirály és az északi dankasirály. A cséreket villás farkuk, könnyed röptük, s az egyhelyben történő szitáló szárnymozgásuk, kisebb testük különözet meg a sirályoktól. A talajon bizonytalanul járnak, inkább a vízben tartózkodnak.

Récék: a legnagyobb fajgazdaságú csoportot jelentik. A tőkés récék a parti füves gyepre is kimerészkednek ilyenkor télen egy kis vitaminpótló zöldellő fűféléért. A jégtáblákon ácsorgó fajok jól megkülönböztethetők: a tőkés récék mellett a csörgő- és a hereréce a leggyakoribb téli vendég. A bukórécék (kis- és nagy bukóréce) víz alatti tartózkodási idejét és a megtett távolságokat érdemes megfigyelniük.

Szárécsa: palafekete, csak csőre és homloka fehér. Jól bukók, télen szereti más madarak társaságát.

Kárókatona: lúd nagyságú sötét tollazatú madár, egyre több példányt figyelhetünk meg a Dunán. Ügyes halfogó (néha csoportosan is halásznak), olykor 40-50 méteren is képes a mélyben kergetni a fenéken meghúzódó kiszemelt áldozatát. Néha a Sugovicára is bemerészkedik, de láttam már a blokkházak tetején is pihenni. A dunai homokzátonyokon gyakran láthatók más madarak társaságában. Hosszú nyújtott nyakú repülésükről könnyen felismerhetők.

Énekes hattyú: az elmúlt két-három évtizedben egyre gyakrabban figyelhetjük meg e szép, kecses tartású hattyúfaj néhány példányát, amint a Sugó-híd vagy a strand területén végzik méltóságteljes tájékozódó úszósétájukat. Az utóbbi években megtelepedtek, s költenek is a Béda-Karapanca Nemzeti Park területén, s így a nyári időszakban is találkozhattam 3-4 példánnyal a Kádár-szigettől délre lévő Duna-szakaszon.

Dr. Laki Ferenc

Száz éve született dr. Újpétery Elemér

A Baja Város Önkormányzata által dr. Újpétery Elemér születésének napra pontosan 100. évfordulóján, 2011. január 19-én rendezett megemlékezésen, amelyet Portugália magyarországi nagykövetségének tanácsosa is megtisztelt jelenlétével, Zsigó Róbert polgármester köszöntő szavai után jeles személyiségek idézték fel az egykori diplomata életét és tevékenységét.

Dr. Jeszenszky Géza egyetemi tanár, volt külügyminiszter előadása, amelyet szerzőjének váratlan akadályoztatása miatt csak felolvasásból hallgathatott meg a Városháza dísztermét zsúfolásig megtöltő közönség, a korszak történelmi-diplomáciai összefüggéseiben vizsgálta dr. Újpétery Elemér külügyi tevékenységét. Dr. Kubassek János, a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója a teljes életutat tekintette át. Dr. Gulyás András nagykövet, aki jelenleg Göncz Árpád volt köztársasági elnök titkárságát vezeti, s aki az 1990-es években kései utódja volt Portugáliában, a lisszaboni éveket idézte fel. Rapcsányi László, a Magyar Rádió örökös tagja, miután beszámolt arról, hogyan sikerült 1983 februárjában kapcsolatba kerülnie a hazájától már negyven éve távol élő Újpéteryvel, rövid, de rendkívül érdekes összeállítást mutatott be a vele akkor készült és a rádióban annak az évnak őszén elhangzott háromszor harminc perces interjúsorozatból.

A műsort kellemesen egészítette ki a III. Béla Gimnázium Vadvirág Népdalkötének kétszeri fellépése. Magyar népdalok kítő-nő interpretálásán kívül eredeti nyelven egy szép portugál dalt is előadtak. Ottmár

Attila azirodalomkedvelő diplomata egyik kedvenc versét, Ady Endre *Az eltévedt lovas* című alkotását mondta el.

A megemlékezésen részt vett Újpétery Elemér Zürichből ez alkalomból ide látogató fia és Baján élő húga, Albert Sándorné tanárnő. Edit néni – sok-sok tanítványa így szólítja őt – befejezésül meghatottan mondott köszönetet a szervezőknek és a szereplőknek a bátyja tiszteletére összeállított tartalmas műsorért.

Dr. Újpétery Elemér a bajai, akkor ciszterciek vezette III. Béla Reálgymnáziumban érettségizett 1929-ben. A diplomáciai pályára lépés vágya talán már akkor érlelődött benne. A budapesti közgazdasági egyetemen a külügyi szakot végezte el. A doktorátus megszerzése és a katonai szolgálat letöltése után egy évig az Országos Szociálpolitikai Intézetben dolgozott, de aztán hozzálatott terve megvalósításához. 1936-ban a külügyminisztérium fogalmazói tanfolyamára jelentkezett. Tehetségével és rendkívüli szorgalmával sikerült leküzdenie azt a hátrányt, amelyet polgári származása jelentett a hasonló becsvágyú, de arisztokrata vagy hasonlóan illusztris családban született vetélytársakkal szemben. 1937-ben a külügyminisztérium állományába került. Az elnöki, majd a protokoll osztályon eltöltött néhány hónap után 1938-tól az egymást váltó miniszterelnökök, külügyminiszterek személyi titkáráként jelentős történelmi események közvetlen tanúja, olykor szereplője lett. Csáky István külügyminiszter kísérője-

A lisszaboni kiutazás előtt (1942)

ként közelről tanulmányozhatta Hitler viselkedését, hatalmi mámorát. Jelen volt mindkét bécsi döntés aláírásánál a Belvedere-palotában. Ő látta utolsóként életben Teleki Pál miniszterelnököt, amikor halála előtt néhány órával a londoni követ számjeltávirátát vitte át neki. 1942-től a lisszaboni magyar követség titkára, 1944. március végétől ügyvivői megbízáttal annak vezetője volt. A nyilasok hatalomra kerülésekor nem ismerte el a Szálasi-kormányt, ezért távollétében halálra ítélték. Decemberben felajánlotta szolgálatait a Debrecenben megalakult kormánynak, de választ nem kapott. Az új rezsim nem igényelte szolgálatait.

1987-ben megjelent *Végállomás Lisszabon* című memoárja a benne közölt sok-sok általa megőrzött, addig ismeretlen dokumentummal fontos történelmi forrásmű. Alcíme: *Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában*. Ez a hét év a kilencven éves korában, 2001. szeptember 18-án elhunyt dr. Újpétery Elemér életének csupán rövidke része, sokkal hosszabb ideig volt sikeres üzletember. Ő mégis mindvégig élete legfontosabb, meghatározó időszakának tartotta. Igaza volt. E hét évvel érdemelte ki, hogy születésének századik évfordulóján tisztelettel megemlékezzen róla az őt hajdan újtára bocsátó város és a magyar történelemtudomány.

Bálint László

Külügyminisztériumi dolgozószobájában

Baráti György emlékére (1942 – 2010)

„...az idő telítve van azzal, amit rajtad keresztül el akar mondani.” (Márai Sándor)

Elment közülünk újra egy bajai honpolgár. Baráti György fotográfus, Baja krónikása, magányos fényvadásza. Sokan ismertük, tiszteltük és szerettük szelíd, kíváncsi alakját. Ahogyan fényképezőgépe mögül kikacsintva, barátként üdvözölt. Ahogyan fényképezőgépe hozzá, úgy tartozott Ő Baja hétköznapi és ünnepi életéhez, „viseletéhez”.

Nem Baján született, mégis lokálpatriótaként járta a várost, s ha meglátott valamit, megállt, megvizsgálta a témát, s ha úgy döntött, hogy kell neki, hazavitte. Nem magának, mindnyájunknak. Szelíd őriző volt. Jelenünk, most már múltunk őrizője.

Akkurátusan, fáradhatatlanul gyűjtögetett minden értékes pillanatot három évtizeden át. De nem kizárólag saját archívumának, hanem, hogy megőrizhesse és megmutassa másoknak is. Ezért kezdett kiállítani is. A visszajelzések pedig biztatást adtak. Ha már ajándékba kapta a lehetőséget az élettől, hogy fotózhat, akkor ezt másokkal is meg akarta osztani. Fotószakért, amatőr kézműves szakkört hívott életre és vezetett több, mint egy évtizeden át. Fényképezőgépe mellett mindig akadt nála egy-két friss fotó is. Képei helyette is beszéltek, beszélnek, nem kellett volna mondania semmit. Ő mégis mindig mesélt, egy-egy négyzetes fénykép mögött tucatnyi kerek történet lapult.

Baráti György életművét, óriási fotóalbumát emlékezetesebbnek, értékesebbnek és értékállóbbnak tartom bármely mozgóképnél, videofelvételnél vagy filmnél. Emlékezetesebbnek, mert a pillanatok rögzítő

sorozatai nemcsak a megállított idő folyamatát, hanem egy körülhatárolt, „ízletes” szeletét rögzítette. Míg a filmfelvétel szinte csak minimálisan megválogatott képek folyama, melyben minden egyes kép törli az előzőt, Baráti György képein minden állókép egy-egy kiválasztott, kitüntetett pillanat, melyet később rendszerezett, dokumentumokkal, értékes információkkal látott el, vagy bekeretezett, kiállítási tárgyá formált át, hogy megőrizhessük és később újra és újra elővehessük. Nélküle megint kevesebben vagyunk. Nélküle megint kevesebbek lettünk.

Őt esztendővel ezelőtt, bajaszentistváni kiállításának megnyitóján arról beszéltem, hogy helyi szellemi és tárgyi kulturális örökségeinket megfogalmazó és megőrző érzékenysége, hivatástudata számomra leginkább a Szentírás néhány sorát idézve fogalmazható meg: „...ha a búzaszem nem esik a földre, és nem hal meg, egymaga marad; de ha meghal, sokszoros termést hoz.” (Jn 12,24) Ma sem tudom szebben megfogalmazni mindazt, amit érzek. Ahogyan egy kicsiny búzaszembe sűrűsödött élet megvalósul: a búza kicsirázik, szárba szökken, kalászt és termést hoz. Ebből lesz a kenyér, mindennapi kenyérünk, életünk sójával és kovászával fűszerezve. Az ember elveti a búzát a földre, mintha eltemetné. Azután vár, tudva, hogy a magokból zöld mező lesz, a gazda gyönyörűségére. Ki tudja, hányszor ismétlődik meg ez a csoda évről évre, generációról generációra? Ki tudja, hány felejthetetlen vagy már el is feledett pillanatnak volt Baráti György sója és ko-

vásza? Hogy szeme, keze, s az ember legdrágább kincse (melyről ő már évekket ezelőtt tudta, hogy számára kevés adatik), ideje által újra és újra az asztalunkra kerülhetnek a jelenünket és gyermekeink múltját megőrző Baráti-képek, emlékképek.

2005 augusztusában, kiállításának megnyitásakor Márai Sándor *A feladatról és a pillanatról* szóló üzenetét éreztem közel ahhoz a hivatáshoz, ahhoz a hitvalláshoz, amit Baráti György választott magának. Ma ezzel a néhány sorral búcsúzunk:

Vigyázz arra, hogy ne mulaszd el a pillanatot, amely csak a te pillanatot, műved kivételének végszerűen kijelölt időszaka. Kényelem, szöszmötölés, gyávaság, lustaság néha késleltetik feladatod kivételét, noha szíved mélyén tudod jól, hogy az idő telítve van azzal, amit rajtad keresztül el akar mondani, s egy pillanatot sem mulaszthatsz, mert elmondja más helyetted, s nem úgy mondja el, ahogyan te jónak és igaznak hiszed.

Tudományban, művészetben, irodalomban, közéletben vannak ilyen sürgető pillanatok, mikor egy igazság megérett és ki kell mondani. S ha végzetesen éppen téged jelölt ki e feladatra a sors, ne késlekedj, mint a rossz színész, aki elmulasztja a jelenet végszavát. Nemcsak műved, az idő is van. S az időn belül megvan a te pillanatot, melyet nem szabad elmulasztani.

**S Te nem mulasztottál.
Isten Veled.**

Kovács Zita

25 éves a Vizuális Iskola

Jubileumi kiállítás volt Vizus növendékek alkotásaiból

A Liszt Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény Képző- és Iparművészeti Tagintézménye, korábbi nevén Vizuális Iskola tanárai jubileumi kiállítást rendeztek az intézmény volt diákjai számára, hogy felidézhessek: Vizus diákként milyen lehetőségeket ismerhettek meg tanáraik segítségével, mi az, ami később arra inspirálta őket, hogy hivatásként válasszák a képző- és iparművészettel való foglalkozást.

A Kortárs Galériában (Eötvös József Főiskola) január 21-én megnyílt kiállítás két részből áll. Egyrészt azon volt növendékek számára, akik hivatásuk vagy érdeklődésük révén ma is a képző- és iparművészet területén tevékenykednek, csoportos kiállítást rendeztünk, másrészt a válogatott archív anyag kiállításával megkíséreltük megidézni a Vizuális Iskola elmúlt 25 évét. Múlt és jelen találkozik a falakon, posztamenseken

és tárlókban. A csoportos kiállítás résztvevői: Bán Boróka, Csordás Eszter, Déli Kitty, Félix Áron, Felső Boróka, Ferth Csaba, Ferth Tímea, Gebauer Hanga Klára, Geszvein Nóra, Kántor Noémi, Kelemen Áron, Kristó Judit, Leits Miklós, Leits Nóra, Márfai Nóra, Márfai Olga, Mészáros Anna, Muity Marinka, Nagy Boglárka, Pencz Anna, Purak Ákos, Repárak András, Szabó Áron és Taskovics Éva.

A kiállítási anyag válogatása nagy élményt jelentett. Az alkotók jelenlegi művészi teljesítményének ismeretében érdekes volt látni az első szárnypróbálgatásokat, az első tapasztalatok lenyomatait. De nemcsak ebből a szempontból volt különös élmény a kiállítás előkészítése. Az archív anyag válogatása során a tanulói munkák lapozgatása közben kirajzolódott az iskola kalandos története is.

1985-ben Baja Város Művelődési Osztálya kezdeményezte az iskolarendszerű művészetoktatás megszervezését. Ezt követően 1986-ban indult az oktatás a József Attila Művelődési Központban három csoporttal, néhány lelkes pedagógus vezetésével. Helyi tantervünket 1992 októberében engedélyezte a Művelődési és Közköztartási Minisztérium.

A Vizuális Iskola pedagógusainak kezdeményezésére indult el 1998-ban a művészeti szakközépiskolai képzés Baján, a Jelky András Szakképző Iskolában. A 25 év során a kezdetben önálló intézményt többször átszervezték, kiköltöztették. 1988-tól Kántor József, 1997-től Jászberényi Matild, majd 2001-től Vörös Henriette volt az iskola igazgatója.

A néhány évig Udvardi Vizuális Iskolaként működő intézmény önállósága 2003-ban szűnt meg, ekkor először a Jelky András Szakképző Iskola intézményegységként, majd 2007-től a Liszt Ferenc AMI

Képző- és Iparművészeti Tagintézményeként működünk tovább.

A cél kezdetben a 8-14 éves korosztály művészeti nevelése volt, ma már 6-22 éves korig fogadjuk az érdeklődőket, és nemrégiben beindítottunk egy felnőtt csoportot is. Az itt tanuló gyerekek nemcsak különböző technikákat – linó-metszés, rézkarc, tűzzománc, gipszöntés, szövés, szitanyomás, fotózás, mintázás – sajátíthatnak el, hanem lehetőségük van évente tanulmányi kirándulásokra, múzeumok, kiállítások megtekintésére is. Évek óta eredményesen működő tanszakaink – a grafika, festészet, kerámia, kézműves, tűzzománc - mellett idén beindítottuk a szobrászat tanszakot is. Az alkotóképességeket fejlesztő programhoz kezdetektől szervesen kapcsolódik kisebbeknek nyári szakmai tábor, idősebbeknek művészettörténeti tanulmányút. Az igényekhez alkalmazkodva a középiskolás korosztálynak felvételi előkészítést is biztosítunk.

Növendékeink számos sikert értek el különböző pályázatokon, közülük többen folytatják tanulmányaikat közép- és felsőfokú művészeti intézményekben. Az egyéni sikerek mellett nagy számban nyertünk országos és nemzetközi intézményi kollektív díjakat is, többek között lengyelországi, oroszországi, bulgáriai, makedóniai pályázatokon.

1998-ban a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés a „Vizuális Iskola Baja” kollektívájának érdemes és eredményes munkája elismeréseként Bács-Kiskun Megye Művészeti Díjat adományozott.

2005-ben az Éber Sándor Alapítvány kuratóriuma az intézmény megalakulása óta Baja kulturális életében betöltött szerepéért, a fiatalok művészeti nevelése érdekében kifejtett kiemelkedő munkájának elismeréseként az intézmény kollektívájának ítélte az Éber Sándor díjat.

2010-ben az Oktatási Hivatal felkérése alapján a bajai „Vizuban” került sor a IV. Országos Grafikai Verseny megszervezésére és lebonyolítására. Örömmel vállaltuk a verseny szervezését, ez a lehetőség nagy megtiszteltetés és egyben kihívás is volt számunkra.

Köszönjük az iskola volt növendékeinek, hogy megtiszteltek minket alkotásikkal, ezáltal lehetővé tették, hogy bemutassuk az iskola 25 éve betöltött szerepét az egyéni életpályák alakulásában és Baja város kulturális életében. Természetesen a továbbiakban is szeretnénk figyelemmel kísérni a Vizus növendékek pályájának alakulását, ezért jubileumi kiállításunkat öt évenként meg fogjuk ismételni.

*Majoresicsné Ujjady Krisztina
tagintézmény vezető*

Gondolataim a jubileumról

A Vizuális Iskola működésének 25. tanévét éli. Hosszú és egyben rövid időszak is ez. Hosszú, mert számomra a felnőtt létem időszakát öleli fel, hiszen 23 éve, amióta tanárként végeztem, végigkísérhettem az intézmény működését. A Vizuban töltött idő tette igazán széppé pedagógus pályafutásomat. Ugyanakkor negyed század egy intézmény szempontjából nem túl hosszú idő. De gyökereink ebben a városban jóval korábbra, Rudnay Gyuláig nyúlnak vissza, aki 1947-ben alapított Szabadiskolát, és ennek szerves folytatása volt a B. Mikli Feri bácsi által vezetett képzőművészeti kör és művésztelep. De ezenkívül is mindig voltak olyan emblematisz személyiségű rajztanárok, akik a vizualitás fontosságának szentelték életüket és generációkat tanítottak erre. Ifj. Éber Sándor, Szalontai György, Rendes Béláné-Rajz Kati néni. Néhány név a teljesség igénye nélkül, akik közül a két utóbbi az én személyes pályafutásomra is hatással volt.

Ez a léggör az, amelyben 1985 táján néhány emberben megfogalmazódott egy igény. Legyen a rajzolni szerető gyerekek

Tanárok a kiállítás megnyitóján: Balról jobbra: Gayer Vera, Ujjalusi Zoltánné, Vörös Henriette, Kántor József, Jászberényi Matild, Majorcsicsné Ujjady Krisztina

számára egy hely, ahol délutánonként foglalkozhatnak azzal, amit szeretnek, és ne csupán szakkör legyen, hanem iskola, ahová több éven keresztül járhatnak.

Lelkes, csillogó szemű gyerekek jöttek a városból, később a környékbeli iskolákból is, akik hetente egy délutánt kaptak az alkotásra, a szárnyalásra. A hétköznapi munkája mellett nyaranta alkotótábo-

rokat szerveztünk. Kárász, Káptalanfüred, Hőgyész, Szanazug, Mátranovák, Szabadkígyós, Szálka, Bakonybél – felsorolni sem tudom, mi még. Megannyi helyszín, megannyi emlék. Olyan együtt töltött órák, ahol gyerek és pedagógus is egyaránt sokat kapott. A megélt emlékek felsorolhatatlannak, felejthetetlenek. Ezek az emlékek azok, amelyek tovább erősítették azt a

meggyőződésemet, hogy higgyek a művészet, az alkotás teremtő erejében.

A kiállítás képeivel most fel tudjuk idézni a múltat. És ez számomra maga a csoda. Ezért köszönettel tartozom/tartozunk azoknak a volt növendékeinknek, akik megtisztelték bennünket azzal, hogy elhozták nekünk új munkáikat.

Vörös Henriette

Bukovina – istensegítsi életkép

Kinek mit juttatott a sorsa

„Te Apulló! (Appollónia) Mutaszd csak még, hogy méjen egy éjen nagy útra szálló hajójegy abba a nagy híres Ámerikába!” – mondta a nemrég leszerelt, meglett legény, Vilmos a nagy útra készülő szép, babaarcú leánynak, akit ő feleségnek nézett ki magának. Sokszor elgondolkozott azon, hogy „ezt a fejérnépet eltudnám nézni életem végig. Akkor és ha megöregedik. Ez a lejánka kell nekem!”

A leány valóban szép volt a kis gödröcskéjével az arcán. Ha néha mosolygott, Vilmos úgy érezte, vajjá válik a szíve, s mindjárt szétfolyik a testében. Nem tudhatta, hogy egy vigyorgó ördögöcske lakik benne, akinek az volt parancsba adva, hogy tegye pokollá a jónak induló házasságokat, ahol csak lehet.

„Éjen nő!” – dugta a legény orra elé a sokáig várt dokumentumot, amit a szerett legény, Lajos küldött neki Kanadából. Immár jó két esztendeje egyeztek meg abban, hogy a kivándorolni készülő csoporttal Lajos is kivándorol, s mihelyt annyi pénzt össze tud spórolni, küldi a hajójegyét a rá híven várakozó leánynak. Megpróbálnak ott boldogulni.

Hát itt volt. Eljött a várva várt idő. Híre ment a faluban, Istensegítsen, hogy „Apulló imá itt hagy mindent s ámérikás asszon léssz belölle. Még az és meglehet, hogy naccságos-asszon léssz, aki tám még szógálót és tud tartani.” Kicsit irigykedett is egyik-másik barátja, de hát nem mindenkinek esik az ölébe ilyen szerencse. Meglehet, hogy nem is menne el mindegyik. Meg is mondta Erzszi, a szomszédban lakó barátja: „Te! Akárméjen ez a falu, darabocskaföld, én itt nem tudnám hagyni egy legényét, de tám még a világétt se. Ki tuggya, hogy ott van é nyár, vaj nem észnek é még valami fene-nagy farkasok. Else tudom gondolni, hogy hogy tudnék ott élni.”

De Appullócska jobban tudta. Lajos megírta neki, hogy ott sincs hidegebb, mint a

hosszú, bukovinai telek. „Nyár és van, s azonkíjvel sok magyar, akik imá régebben jöttek ide. Magyar falucskák vannak. Úgy híják, hogy Székejföld s Márjavölgy. Ne fáj” Én vigyázok rejád! Elig várom, hogy itt légy, hogy megölelhessenek.”

Csak hogy ők ketten nem számoltak a körülöttük működő Vigyorival, aki a Vilmos szívét megmarkolva, rettentően szorította, s nagy, meggyőző erővel suttogetta a fülébe: „Nehadd, hogy elménnyen! Ez a kincs a téjéd! A világétt se csapd el! Éjen könnyen csak nem modasz le a boldogságodról? Mégvagy himijálódva (hibbanva)? Azlennél ha eleresztenéd!”

Recs! Semmisült meg a leány reménykedve várt, remélt boldogsága, amit immár darabokban vitt a szél a Szucsáva vize felé. Tán a Vigyori a Vilmos kezét is segítette emelni, mikor hirtelen kikapta a leány kezéből a jegyet s összetépte.

Jaj – állott meg a leány szíve egy pillanatra. Mít csinálál te lator!? Hogy merted elszakasztani?

„Csak úgy, hogy te az én feleségem lészél s nem a Lajosé – mondta csendben, de olyan hangsúllyal, mintha a szentírásból mondana egy nagy igazságot. Tudta ebből a leány, hogy nem a levegőbe beszél, s annál inkább megrémült. Érezte, hogy addig nem lesz békesége, amíg ez a legény valamiképpen el nem éri az előbbi kijelentését.

Na, hogy csináltam? – kérdezte a Vigyori a feljebbvalójától, aki egy jókora barackot adott a Vigyori szőrös fejére. Látom, érted a dolgod, dicsérte az meg. Jól vizsgáztál. Ebből aztán igazi pokolházasság lesz.

Az lett. Az lett, annak ellenére, hogy a leány válasza az volt, hogy: „Soha! Inkább életé végig öregléján maradok!” Csak hogy könnyű ezt mondani. Az ember sokszor tervez, de az élet, a sors mást diktál.

A szegénység is beleszól. Az is nagy úr, s Apullócska szegény leány volt. Ezért is jött számításba az Amerikába való kivándorlás. Valamikor még elég volt a szántó-termmőföld a megélhetéshez, de idő teltevel mind keskenyebb csíkokra zsugorodott. Sok volt a gyerekek. Sokfelé kellett osztani, addig, míg az újonnan alapított családokat már nem tudta eltartani. Hiába kertészkedtek a bukovinai székelyek ügyesen, s jól eladható veteményeket termeltek abban a kicsi, drága földben. Így aztán több ízben egy-egy csoport – bár nehéz szívvel – elvándorolt, leginkább Amerika-Kanadába. De jutott belőlük még a brazilai őserdőbe is, ahol emberfeletti munkával helyet vágta a településük számára, csak baltákkal fegyverkezve fel az óriássá nőtt vadon ellen. Előlről kezdtek mindent, mint mikor a kisgyermek, legyőzve félelmét, egy cső kukoricába kapaszkodva teszi meg az első lépéseit a bizonytalan, de jónak remélt jövő felé.

De mi történt a mi szereplőinkkel?

Vilmos erős akaratú, kitartó legény lévén nem sürgetett semmit. Türelmes természetű hagyta, hogy érjen az idő. Mikor csak tehetett, szelíden szólott az el-elpityeredő leány-

hoz. Egy idő után Apullócska is hajlandó volt jobban odanézni, hogy kicsoda, s milyen az a legény, aki úgy oda van érte, s így belé tudott gázolni az ő életébe.

Mikor ezt látta a Vigyori, igen megszeppent. No, most légy okos, Domokos! Ha most nem vagy észnél, dugába dőlhet az eddigi igyekezeted. Mert össze kell hogy kerüljenek, de valahogy úgy, hogy a leányban dolgozzon a bosszúvágy, minél erősebben. Egy percre se aludjon ki ez a pusztító tűz. Ott égesse a másikat, ahol csak eléri. Csak-hogy amit a lány látott, az nem volt éppen visszatartó. A legény edzett, dolgozó, érett legény volt. Sokszor fáj a szíve, mikor valamelyik barátja karján édesen gagyogó babát látott. Nála is követelte a természet a jussát. A Vigyori is biztatta: „Eredj férjhez hozzá! Úgy tudsz legjobban bosszút állni elfuserált boldogságodért. Hidd meg, édes lesz a bosszú. Életed végéig forgathatod benne a kést!”

Egyszer aztán, egy aratással eltöltött nap után, ahol közel dolgoztak egymáshoz, Vilmos újra megvallotta szerelmét, s kérte, hogy legyen a felesége.

„Hát jó! Férhez menyék hézzád. De, tuggyad, hogy örökkéig azt a legényt fogom szeretni, akitől éjen galád módon elszakasztottál. Megbécselek ha te és úgy állasz hézzám, de valami nagy szerelmet ne várj” – mondta a leány két nagy sóhajtás között.

Megtörtént. Ősszel egybekeltek. Olyan házasság lett belőle, mint a legtöbb, rossz házasság. Ebben az esetben duzzogó, mindenben hibát találó, rosszkedvű asszony, s tűrő, változást remélő férj, aki igyekezett kikerülni a nagyobb összeakaszkodásokat, amit az asszonyban működő Vigyori állandóan szított. Egy jó veszekedésért még azt is elviselte volna, ha a férje jól elveri. Úgy felgyúlt az agresszivitás benne, hogy az udvaron álló kocsis oldalát rugdosta mérgében.

Egyszer aztán, mikor az ember, kikerülendő a konfliktust, ki akart fordulni az ajtón,

nagy csattanással tört össze mellette az utánagótt hosszukófazak (tejesköcsög) teli aludtejjel. Vilmos számára ez volt a túlsordult csepp. Ez már neki is sok volt.

Ezután olyan történt, ami jobb, ha nem kerül papírra, s amit utólag Vilmos sem hitt el. Megverte. Nagyon megverte, amit a Vigyori nagy megelégedettséggel nyugtázott. Nagyokat ugorva lópatában végződő lábaival, s nem győzte a farkát csóválni örömeiben.

Ezek után mind többször játszódtott le hasonló jelenet, amik a jó emberből is kiölték a nagy s szép érzéseket, szerelmet. Igazi kutya-macska férj-feleség lett belőlük. De nemcsak ők, az országok is marni kezdték egymást. Kitört a tizenégyes háború.

Egy napon lehajtott fejjel jött Farkasbám, a postás. Vilmosnak is adott a behívók közül egyet. El kell menni a háborúba. Erre Apulló is megszeppent. Pedig nemrég mondta, hogy „bár csak egy esztendő tőthetnék Vilmos nélkül. Most osztá tőthet. Ez azt é jelentheti, hogy haza se jó többet. Most, mikor állapotosnak érzi magát.” Talán most mondta először – vacsora után –, hogy „Vilmos, bubacsánk léssz. Öpe most kell nekéd és elmenny!” Magába szállva a férj is annyit mondott: „Látod é Apulló? Kellött nekünk annyit kocódnia? Tőthettük vóna szébben és ezt az üdőt. Itt van nő! Éjen élet után tám még még és kell az ember lövesse magát. Osztá te vigyázzál magadra s a kicsikére, ha megszületik.” Bizony, szomorúan csókolták meg egymást, meglehet, hogy utoljára. Kezdte az asszony is bánni, hogy annyi keserűséget okozott ennek a jóra való embernek, s így biza a saját élete is pokol volt.

Hosszú hónapok teltek el addig, míg végre életjelt kapott az újra katonává vált férjéről. Életjelt, de még milyent. Egy falubeli katonához hozta a hírt – aki valamilyen hőstett elismeréseként rövid szabadságot kapott –, hogy Vilmos is itt van a falu határát elcsúfító valamelyik lövészárkban. Mert a front éppen Istensegítség felett húzódott. Sokan el is

Kedves Olvasóink!

Kérjük, hogy adójuk 1%-ának felajánlásakor ebben az évben is a Bajai Honpolgár Alapítványt jelöljék meg kedvezményezettként.

Adószámunk: 19047403-1-03

Hálásan köszönjük támogatásukat.

*Bajai Honpolgár Alapítvány
kuratóriuma*

menekültek onnan Székelykevére, s a szomszéd falvakba, amíg elvonul a halál, s a lövészárkokat újra az ekék barázdái váltják fel.

Időközben megszületett a bubacska (kisbaba). Gyermek (fiú) lett. Az Antal nevet kapta a keresztségben. Apollónia csak félig-meddig hallotta, mikor a bábaasszony inkább csak magának pusmogta, hogy „kituggya szegénkém nem kell é apa nélkül felnőjön.”

Mikor azt hallotta, hogy Vilmos ilyen közel van, egy nagyruvával (nagykendő) felkötötte Antalkát a hátára, s valamennyi élelmet véve magához, elindult a lövészárkok felé. Nem törődve a veszélyre figyelmeztetésekkel, addig kérdezősködött a csodálkozástól dermedt katonáktól, amíg az egyik – Vilmos ismerte – el tudta igazítani, hogy a front melyik szakaszán találja meg. Megtalálta. Az emberben meghűlt a vér, mikor meglátta a feleségét, hátán a bóbiskoló, három hónapos gyermekkel. Rákiáltott, hogy azonnal ereszkedjen le az árokba. Miután megcsókolta őket, keményen szólt az asszonynak: „Egészen elmélt nekéd az eszed?! Még akarod magad s a gyermekét lövetni? Hát te azt gondold, hogy a muszkák válogatnak? Ezek lőnek mindénre, ami csak mozog.”

„Jó jó no! Csak azt akartam, hogy ha megtalálasz halni, lásd még még a fíjadat. Lássad, hogy életrevaló gyermekécske.”

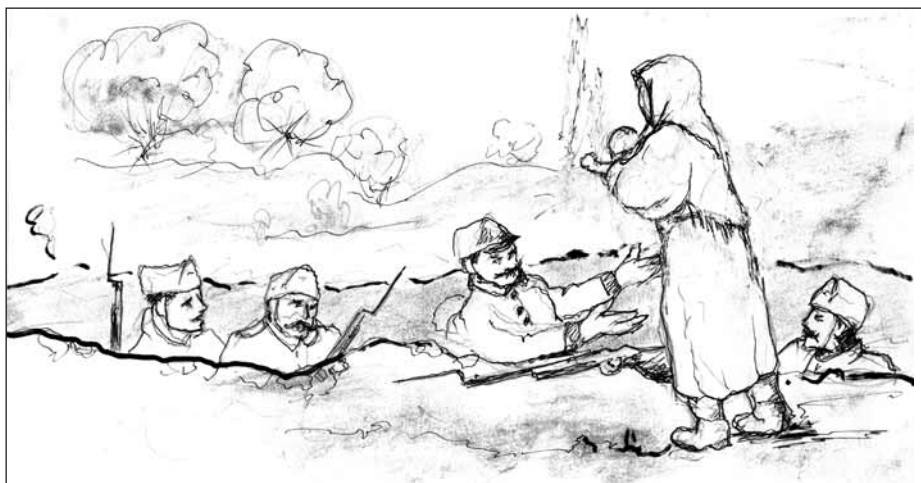
Végül is szerencsésen megúszták ezt a kalandot. Valamikor az apa is hazakerült. Rövid örvendő után minden folytatódott ott, ahol abba hagyták. Igazi békeség többet nem született kettőjük között.

Idővel Vilmosnak is megkövesedett a szíve olyannyira, hogy mikor halálán volt, egy pohár vizet sem fogadott el az életét megkeserítő asszonytól. Egy év sem telt el jóformán, mikor az asszony azt sóhajtotta a szomszédasszonyának, hogy „Hallodé Regyina. Rossz vót vele, de még rosszabb nélküle.”

A Vigyori befejező pontnak azt írta be a naplójába: No, ezt az alvilág megelégedésére sikerült véghezvinnem. Sikeres munka volt!

Azzal becsukta a naplót.

Lőrincz Gergely

Védendő védtelenek: a kis tyúktaréj

Február vége felé a közeledő tavasz egyre észrevehetőbben belopódzik a télbe. Napról napra hangosabbá, változatosabbá válik a madárénekek, és egy-egy virág megjelenését jelzik a talajon helyenként feltűnő élénk színek. Megkezdődik a gyepszint növényeinek versenyfutása a fákkal: mire azok lombkoronája teljessé válik, a tavaszi virágoknak már be kell érlelni termésüket, majd rövidesen eltűnnek. Emberi léptékkal mérve rövid, de látványos életciklusuk után a földfelszín alatti hajtásaikban – gumóban, gyöktörzsben vagy hagymában – felhalmozott tartalékaikkal húzzák ki a következő tavaszig. A Baja környéki kora tavaszi táj megjutalmazza azokat, akik ilyenkor a természetet, a város határát járják, és megmutatja értékeit: közéjük tartozik a jellemzően márciustól áprilisig virágzó kis tyúktaréj (*Gagea pusilla*).

Az élelő növény fejlődéséhez szükséges tápanyagokat dús mellékgyökérzet gyűjti össze és szállítja a barna buroklevelekkel fedett hagymába. A kis tyúktaréj a szár mellett egy keskeny és kopasz tőlevelet fejleszt. Az alacsony növény szárán, közvetlenül a virágzat alatt két, egymással átellenesen fejlődő murvalevél helyezkedik el. A csillagot formázó virág, hat, jellemzően tompa csúcsú lepellevelelnek színe belül sárga, kívül zöldes. A növény szaporodása a toktermésével és a sarjgagymáival történhet.

A liliumfélék (*Liliaceae*) családjába tartozó, szolid megjelenésű kis tyúktaréjnak több rokona ismeretes. Virágai eléggé hasonlítanak egymásra, ezért a Baja térségében előforduló három faj elkülönítéséhez szükséges meghatározást inkább más, jól látható eltérés alapján érdemes végezni. Egyetlen tőlevele van a kis tyúktaréjnak, a mezei tyúktaréjnak (*Gagea pratensis*) és a sárga tyúktaréjnak (*Gagea lutea*), szélességük a növények felsorolásának sorrendjében 1-2, legfeljebb 5 és 10-15 milliméter (az utolsó csúcsa csuklyás és 3 főere van). Ezen jellemző – a tőlevél szélessége – alapján az említett fajok jól felismerhetők. A hagymák vizsgálatánál is tapasztalhatók eltérések közöttük, ezeket azonban nem részletezzük, mert csak kiásásukkal válnak láthatóvá. A többi Magyarországon élő faj közül legalább két tőlevelet fejleszt a vetési tyúktaréj (*Gagea villosa*), nincsenek szárlevelei az apró tyúktaréjnak (*Gagea minima*), csak a beregi Szatmári-síkon él a fiókás tyúktaréj (*Gagea spathacea*) és jellemzően a Dunántúli-középhegységben fordul elő a cseh tyúktaréj (*Gagea bohemica*). A két utolsó faj védett, természetvédelmi értékük sorrendben 10 000, illetve 5000 forint.

A tyúktaréj virágai csillagot formáznak

A kis tyúktaréj a homokos, homokpusztai gyepársulásos élőhelyeket kedveli. Elsősorban az Északi- és a Dunántúli-középhegységben fordul elő, az Alföldön inkább szórványosan számíthatunk felbukkanására. Prodan Gyula zombori tanár tanulmányában a növényt gyepes helyeken említi, megtalálási adatot Bajához legközelebb Madarasra vonatkozóan adott meg (Prodan Gyula: *Bács-Bodrog vármegye flórája*. In: Magyar Botanikai Lapok, XIV. kötet, 1915. 206. oldal). Felsorolásában vármegyei előfordulással szerepel még a mezei, a sárga és a vetési tyúktaréj is. Balanyi László kutatásai során a kis tyúktaréjt a Bajai szőlőkben és Mária-könyve-Vodica térségében találta (Dr. Balanyi László: *Botanikai gyűjtőútjaim*. Békés, 1987). Cikkünk kísérő képei a kegyhelyen készültek, ahol a növény március második felében már valóságos sárga szőnyeget képez. Érdekességként mindenképpen meg kell említeni, hogy a kis tyúktaréjt Steták Dóra Gemenc területére vonatkozóan a Pörbölyi-erdőben új fajként adta meg (Steták Dóra: *Adatok a Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci Tájegysége flórájához*. In: Kitaibelia, 2000. 156. oldal).

Jól látszanak a belül sárga, kívül zöldes lepellevelek

A tyúktaréjoknak több népi elnevezése alakult ki. A sárga tyúktaréjt – régi neve erdei tyúktaréj – hívják sárga madárliliomnak, madártejnek vagy sármának (Hoffmann Károly és Wagner János: *Magyarország virágos növényei*. Budapest, 1907. 67. oldal). A növény lassan feledésbe merülő elnevezései közé tartozik még a szűnyogvirág is (Csapody Vera-Priszter Szaniszló: *Magyar növénynevek szótára*. Budapest, 1966. 196. oldal).

Színükkel és tömeges megjelenésükkel a tyúktaréjok a tavasz feltűnő növényei, érdemes észrevenni őket.

Dr. Nebojszki László

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**